Slika obitelji u hrvatskome dječjem romanu

Kovač, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education in Rijeka / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:189:755913

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository

zir.nsk.hr

DIGITALNA KNJIŽNICA

Image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Josipa Kovač

Slika obitelji u hrvatskome dječjem romanu

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni Učiteljski studij

Slika obitelji u hrvatskome dječjem romanu

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Dječja književnost
Mentor: doc. dr. sc. Maja Verdonik
Student: Josipa Kovač
Matični broj: 0299008153

U Rijeci,
srpanj, 2018.

ZAHVALA

Ovim diplomskim radom završio je moj fakultetski život, a počinje novi, onaj dugo očekivani školski život.

Ovom prilikom želim zahvaliti svima koji su me na mome obrazovnome putu vodili, bili mi podrška i utjeha.

Zahvaljujem svojoj obitelji koja je uvijek vjerovala u mene, poticala me, hrabrila te bila uz mene u lijepim, ali i onim teškim trenucima.

Zahvaljujem i meni najdražoj osobi, dečku Tihomiru, koji me je pratio sve godine moga studija, bio mi neopisiva podrška i radost.

Posebno zahvaljujem dragoj mentorici na ukazanome povjerenju, na pomoći i velikoj podršci koju mi je pružala tijekom pisanja ovoga rada.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

Vlastoručni potpis:

Josipa Kovač

Sažetak

Dječji roman dio je svjetske dječje književnosti. U hrvatskoj dječjoj književnosti ova književna vrsta zastupljena je brojnim književnim ostvarenjima koja su se istakla svojim obilježjima i očuvala svoju vrijednost među mladim čitateljima i danas. U radu koji nosi naziv *Slika obitelji u hrvatskome dječjem romanu* predstavlja se značenje i uloga obitelji u hrvatskom dječjem romanu. Analiza obitelji prati se u književnom ciklusu jedne od začetnica hrvatske dječje realističke proze, a ujedno i začetnice afirmacije obiteljskog romana – Jagode Truhelke: *Zlatni danci* te u romanima još jednog realista i hrvatskog dječjeg klasika, Mate Lovraka, kao što su *Družba Pere Kvržice, Anka Brazilijanka* i *Neprijatelj broj 1*. U radu se koristi kvalitativna analiza književnih tekstova navedenih autora s ciljem utvrđivanja njihovih različitih književnih pristupa u opisivanju obitelji i njezine uloge u životu djece. Obitelj je posebna društvena struktura koja posjeduje svoja specifična obilježja te uvelike utječe na funkcioniranje svih članova, ponajviše djece. U *Zlatnim dancima* Jagoda Truhelka nas upoznaje sa svojim idiličnim djetinjstvom koje karakteriziraju sklad, religioznost, domoljublje te dječja privrženost roditeljima. S druge strane, u trima djelima Mate Lovraka uočavamo različite slike obitelji i njihove specifičnosti poput nerazumijevanja između djece i roditelja, dječje samostalnosti te problematike siročeta. Osim slike obitelji i njihove uloge u životima djece, utvrđuje se i primjenjivost obiteljske problematike u radu s djecom mlađe školske dobi. Učenik kao subjekt nastavnog procesa sudjeluje u analizi književnih djela koja mu mogu omogućiti spoznavanje obiteljskih stanja i njihovih karakteristika. Osim toga, učenik se često poistovjećuje s dječjim likovima što mu pomaže da prihvati svoj položaj u obitelji te ukaže na mogući problem.

Ključne riječi: Jagoda Truhelka, Mato Lovrak, hrvatski dječji roman, obitelj

Abstract

The children's novel is part of the world's children's literature. In Croatian children's literature, this literary genre is represented by numerous literary accomplishments that have been highlighted by its characteristics and that have preserved its value among young readers today. In the paper *Family image in the Croatian children's novel*, the meaning and the role of family in Croatian children's novel is presented. The analysis of family follows the literary cycle of one of the initiators of the Croatian children's realistic prose as well as the beginner of the affirmation of the family novel – Jagoda Truhelka: *Zlatni danci* and novels by another realist and Croatian children's classic – Mato Lovrak, such as *Družba Pere Kvržice*, *Anka Brazilijanka* and *Neprijatelj broj 1*. In the paper, the qualitative analysis of literary texts of the above-mentioned authors is used and the difference in their literary approach in describing family and its role in the life of children is determined. Family is a special social structure that has its own specific characteristics and greatly affects the functioning of all members, mostly children. In Jagoda Truhelka's *Zlatni danci*, she introduces us to her idyllic childhood characterized by harmony, religiousness, patriotism and children's attachment to parents. On the other hand, in Mato Lovrak's three novels we see different images of families and their particularities, such as misunderstanding between children and parents, children's independence and the orphan's problem. Apart from the image of family and their role in the lives of children, this work also determines the applicability of family issues in working with young school age children. A pupil as a subject of the teaching process participates in the analysis of literary works that can enable him to recognize the family status and their characteristics. In addition, a pupil is often identified with childlike characters, which helps him to accept his position in the family and points out a possible problem.

Key words: Jagoda Truhelka, Mato Lovrak, Croatian children's novel, family

SADRŽAJ

1. UVOD 1
2. DJEČJA KNJIŽEVNOST 2
   2.1. Vrste dječje književnosti 3
3. DJEČJI ROMAN 4
   3.1. Fabula dječjeg romana 6
   3.2. Likovi dječjeg romana 6
   3.3. Igra u dječjem romanu 7
   3.4. Hrvatski dječji roman 7
4. ODREĐENJE OBITELJI 10
   4.1. Tipovi obitelji 11
   4.2. Odgoj u obitelji 12
   4.3. Odnosi roditelja i djece 14
5. MOTIV OBITELJI 15
   5.1. Položaj djeteta u hrvatskim dječjim romanima 19
   5.2. Motiv obitelji u hrvatskim dječjim romanima 20
6. JAGODA TRUHELKA 22
   6.1. Život Jagode Truhelke 22
   6.2. Književno stvaralaštvo Jagode Truhelke 24
      6.2.1. Zbirka Zlatni danci 25
7. SLIKA OBITELJI U DJELIMA JAGODE TRUHELKE 29
   7.1. Zlatni danci 29
   7.2. Bogorodičine trešnje 34
   7.3. Dusi domaćeg ognjišta 35
8. MATO LOVRAK 37
   8.1. Život Mate Lovraka 37
   8.2. Književno stvaralaštvo Mate Lovraka 38
9. SLIKA OBITELJI U DJELIMA MATE LOVRAKA 44
   9.1. Družba Pere Kvržice 44
   9.2. Anka Brazilijanka 46

9.3. Neprijatelj broj 1 49
10. USPOREDBA ANALIZIRANIH DJELA 53
11. UTJECAJ PRIKAZA SLIKE OBITELJI U DJELIMA ZA DJECU MLAĐE ŠKOLSKE DOBI 59
12. ZAKLJUČAK 60
13. LITERATURA 62

1. UVOD

Dječja književnost dio je nacionalne književnosti. Ono što dječju književnost razdvaja od književnosti za odrasle jest tematika i forma koja odgovara dječjoj dobi, a sadrži opis djetinjstva, dječje likove, zanimljivu fabulu i igru. Ova obilježja gotovo uvijek susrećemo u dječjem romanu, posebnoj proznoj književnoj vrsti koja progovara o različitim temama, a namijenjena je dječjim recipijentima.

Razmišljajući o temi svoga diplomskoga rada, težila sam produbljenju svoga znanja, zanimljivosti i aktualnosti sadržaja te pedagoškom utjecaju kako na djecu tako i na odrasle. Istražujući i pregledavajući razne izvore te djela koja su u mojem djetinjstvu ostavila veliki trag, željela sam spojiti moje težnje upravo s tim djelima. Odlučila sam pisati o Jagodi Truhelki i Mati Lovraku, kao začetnici i utemeljitelju realističkog romana u hrvatskoj dječjoj književnosti koji su i danas veoma prihvaćeni među publikom upravo zbog svoje jednostavnosti, ali i tema koje su bliske djeci, stoga možemo reći da su svevremenske. Budući da su u djelima navedenih autora, glavni likovi djeca, željela sam nešto više saznati o njihovim obiteljima. Obitelj je osnovna ljudska zajednica u kojoj dijete razvija svoje prve fizičke i kognitivne sposobnosti te oblikuje sebe kao individuu. Slika obitelji pruža nam mogućnost analiziranja odnosa djece i roditelja te problematiku tog odnosa.

U ovome radu analizirat će se romani Mate Lovraka – *Družba Pere Kvržice, Anka Brazilijanka* i *Neprijatelj broj 1*. Isto tako, provest će se analiza poznatoga ciklusa Jagode Truhelke – *Zlatni danci,* te naposljetku usporediti obilježja slike obitelji dvaju autora. Cilj rada jest utvrditi različite književne pristupe autora Jagode Truhelke i Mate Lovraka u opisivanju obitelji i njezine uloge u životu djece, te njihovu primjenjivost u radu s djecom mlađe školske dobi danas. U izradi rada koristi se kvalitativna metoda istraživanja koja podrazumijeva proučavanje stručne literature te analitičko čitanje književnih djela.

2. DJEČJA KNJIŽEVNOST

Dječja književnost dio je opće nacionalne književnosti. Ipak, važno je spomenuti brojne osobitosti koje ju opisuju. Počevši od definicija dječje književnosti doći ćemo do njezinog cjelovitog poimanja. Stjepan Hranjec (2004) u svojoj knjizi *Hrvatski dječji klasici* spominje da je dječju književnost potrebno gledati uzimajući u obzir malog čitatelja, odnosno dijete kao glavnog recipijenta književnosti. „Dječja književnost je književnost namijenjena djeci. U toj kratkoj definiciji bitna su tri pojma: književnost, djeca i namjena, i koliko je njihovo značenje točnije i jasnije, toliko je manje nesporazuma" (Crnković i Težak, 2002: 7). Govorimo li o književnosti, ponajprije se okrećemo njezinoj umjetničkoj vrijednosti za dijete. Postavlja se pitanje jesu li sva djela koja se nude djeci umjetnički vrijedna te jesu li zaista namijenjena malim čitateljima. Crnković (1990) u knjizi *Dječja književnost* navodi da kad djela ne bi bila umjetnički vrijedna, tada ne bismo govorili o književnosti jer nju karakterizira upravo umjetničko stvaranje. Pod pojmom djeca, moramo imati na umu da su djeca ljudi koji, u odnosu na odrasle, imaju slabije tjelesne i kognitivne mogućnosti. Posve je prihvatljiva činjenica da djeci ne bi trebalo biti dostupno bilo koje književno djelo. Vodeći se time, važno je uzeti u obzir dob i razlike u sklonostima i mogućnostima djece. Što se pak tiče namjene, ona podrazumijeva prilagođenost književnog djela djetetu, prilagođenost tematike i izražajnih sredstava koja to djelo sadrži. „Privlači li književno djelo dijete te odgovarala li njegovim interesima tada govorimo o knjizi koja je namijenjena djeci" (Crnković i Težak, 2002: 8-9).

Crnković i Težak (2002) navode tri kriterija koja određuju pripada li određeno književno djelo dječjoj književnosti. Prvi kriterij odnosi se na knjigu koju je napisao takozvani dječji pisac te ju namijenio, odnosno napisao svjesno djetetu. Drugi kriterij govori o dječjem nakladniku ili dječjem odjelu neke nakladničke kuće koji izdaje knjigu te treći kriterij odnosi se na mjesto pristupa knjizi. Riječ je o policama knjižare ili knjižnice koje su namijenjene djeci. Ovi nas kriteriji ne bi trebali sputavati u određenju dječje književnosti jer svjedoci smo djelima koja prvotno nisu bila namijenjena djeci, ali su je ona prihvatila te djelima koja nije tiskao nakladnik dječjih knjiga ili u knjižnici i knjižari nisu bila uvrštena među dječjom literaturom.

„Dječja je književnost poseban dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi, a koja su svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob" (Crnković, 1990: 5-6). Bez obzira na različitost kriterija u određenju značenja dječje književnosti njezina su glavna komponenta djeca.

2.1. Vrste dječje književnosti

Što se tiče podjele dječje književnosti na rodove, vrste i podvrste, važno je spomenuti da je ona jednaka onoj u književnosti za odrasle. Ipak, postoji razlika u njihovoj zastupljenosti.

U glavne vrste dječje književnosti uvrštavamo dvije skupine. Prvoj skupini pripada slikovnica, priča, dječja poezija te dječji roman ili kako ga još nazivamo, roman o djetinjstvu. Navedene vrste pripadaju pravoj dječjoj književnosti jer zadovoljavaju sva tri već navedena kriterija o određenju književnog djela kao dječjeg. Druga skupina, pak zadovoljava samo jedan ili dva kriterija, a podrazumijeva basne, roman o životinjama, pustolovni ili avanturistički roman, povijesni ili historijski roman, znanstvenu fantastiku, putopise te biografska djela (Crnković i Težak, 2002).

3. DJEČJI ROMAN

Roman se smatra najtraženijom i najčitanijom književnom vrstom. Od samih početaka romana u 19. stoljeću, nailazimo na mnoge rasprave, istraživanja i polemike o ovoj proznoj književnoj vrsti. Mnogi autori bave se temom romana, stoga postoji i niz različitih definicija ove književne vrste. Danas se o romanu ne može govoriti kao o jednoj općoj proznoj vrsti, već o književnoj strukturi koja sadrži više žanrova i tipova koji se međusobno razlikuju (Zalar, 1978). Zalar u svojoj knjizi *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* izdvaja nekoliko definicija romana. Jedna od njih je ona teoretičara Wolfganga Kaysera koji navodi da je roman „priča o privatnom svijetu u privatnom tonu ” (Kayser, 1961, prema Zalar, 1978: 5). Edward Morgan Forster, pak za roman ističe da je „djelo s više od 50 000 riječi” (Forster, 1927, prema Zalar, 1978: 5). Zalar piše o odudaranju definicija jedne od druge što kod čitatelja izaziva zbunjenost, stoga ističe da je najprihvatljivija definicija romana upravo ona koju je usvojio na nastavi iz srednje škole: „Roman je književna vrsta koja u okviru sudbine pojedinca daje cjelovit prikaz nekog društva i vremena” (Zalar, 1978: 5).

Što se tiče dječjeg romana, u hrvatskoj dječjoj književnosti taj se pojam prvi put spominje u knjizi *Dječja književnost* Milana Crnkovića, koja je objavljena 1967. godine te doživjela ukupno deset izdanja. Crnković razdvaja dva tipa dječjeg romana na roman o djetetu i djetinjstvu te na romane o životinjama i pustolovne romane koje naziva takozvanim graničnim vrstama. Međutim, Berislav Majhut navodi kako Crnković dječjim romanom ne smatra bilo koji roman namijenjen djetetu (pustolovni, historijski, roman o životinjama i sl.), već samo onaj čiji su junaci djeca i kojeg nazivamo romanom o djetinjstvu (Crnković, 1993, prema Majhut, 2005).

Kao što postoji niz različitih definicija romana kao književne vrste, tako se i za dječji roman vežu različita mišljenja i različito shvaćanje ove književne strukture. Jedna od definicija kaže: „riječju dječji roman je slojevita pripovjedna vrsta dječje književnosti u kojem su glavni likovi djeca, sa svim svojim doživljajima, strepnjama i nadama” (Skok, 1991, prema Hranjec, 1998: 9).

Kada govorimo o dječjem romanu moramo imati na umu dijete i njegovo shvaćanje svijeta koji ga okružuje. „Posve je prirodno da se dječja književnost, a onda, uže

govoreći, i dječji roman, bave prije svega dječjim svijetom kao i 'stanovitim idejama i osjećajima karakterističnim za djetinjstvo'. Stoga je posve legitimno pretpostaviti da je to određenje prisutno od samih početaka dječjeg romana, da je to zadanost koju dječji roman mora imati ako uopće želi biti dječji roman" (Majhut, 2005: 388).

Ono što dječji roman ili, kako ga Crnković i Težak (2002) određuju roman o djetinjstvu, mora imati jest opis djetinjstva. Mora sadržavati opis prizora iz stvarnog života te dječje avanture koje ne bi trebale prelaziti određene granice. Također, dječji roman odlikuje se kratkoćom, jednostavnošću stila i izraza te gotovo uvijek sretnim završetkom. Osim ovih karakteristika, radnja dječjeg romana najčešće je podijeljena na poglavlja (Crnković i Težak, 2002).

„Pri određivanju što je to dječji roman često se upada u načelnu metodološku pogrešku pa se dječji roman odrađuje u odnosu na roman za odrasle" (Majhut, 2005: 37). Berislav Majhut (2005) također ističe da dječji roman ne treba umanjivati i shvaćati ga jednostavnijom izvedenicom romana za odrasle koja je namijenjena slabijim djetetovim intelektualnim mogućnostima. Naprotiv, dječji roman posjeduje visok stupanj autonomije u odnosu na književnost uopće, on je dio drugog sustava, razvijao se u sklopu dječje književnosti te se u tom okviru određuju vrste i njegova obilježja.

Vodeći se time potrebno je upoznati poetička obilježja dječjeg romana te je li on, s obzirom na svoja obilježja, sličan, odnosno komplementaran romanu za odrasle ili zauzima novo mjesto u književnosti (Hranjec, 1998). Postoje određeni segmenti dječjeg romana na koje treba obratiti pozornost pri navođenju njegovih poetičkih obilježja. Hranjec (1998) ističe fabulu, likove, pustolovnost i akciju, fenomen igre i jednostavnost kao glavne segmente dječjega romana. „Fabula u dječjem romanu nije toliko složeno strukturirana, likovi su najčešće predstavljeni u okviru družina gdje je glavni lik često i vođa te družine, pustolovnost i akcija pridonose dinamici, a fenomen igre neizostavan je i na tematskom planu i na razini stila" (Hranjec, 1998: 9-11).

3.1. Fabula dječjeg romana

Jednim od glavnih elemenata dječjega romana smatra se fabula. Bez obzira radi li se o stvarnoj ili izmišljenoj zbilji, autor na temelju toga stvara novu književnu zbilju (Hranjec, 2009). Hranjec ističe da je naracija, uzbudljiva i napeta priča, zapravo i najvažniji poetički segment dječjega romana. Također, u svojim *Ogledima o dječjoj književnosti* Hranjec naglašava da dječji roman nema složenu strukturu poput romana za odrasle, nema raspletene kompozicijske mreže te stupnjevite fabule. U dječjem romanu postoji linearan slijed događaja (Hranjec, 2009). Kada govorimo o fabuli dječjeg romana moramo imati na umu male čitatelje u dobi od osme do dvanaeste ili trinaeste godine. Isto tako, moramo uzeti u obzir djetetov psihički i kognitivni razvoj koji zahtjeva akciju, dinamiku i pokret. Dakle, za fabulu romana bitno je da ona privuče i zainteresira dijete, da u njemu ostavi duboki trag u svim sferama života.

3.2. Likovi dječjeg romana

Osim fabule posebnu pozornost u dječjem romanu moramo posvetiti liku, nositelju radnje. Ako književnik u radnju romana uvodi lik prema književnopovijesnom modelu, riječ je o tipičnim likovima. Stvori li novi karakter u svom djelu tada govorimo o individualizaciji lika (Hranjec, 2009). Lik se u dječjem romanu može prezentirati različitim postupcima poput opisa, govorom bilo izravno ili neizravno te preko drugih likova. Hranjec (2009) također ističe da se lik u dječjem romanu imenuje karakterom, a najčešće se predstavlja u okviru družine, odnosno klape. Govoreći o glavnome liku romana, ponajprije ističemo vođu određene družine koji se potvrđuje i iskazuje prezentirajući svoj karakter i individualnost spram svoje družine. Dok se u romanima za odrasle pojavljuju likovi kao pojedinci, u dječjoj književnosti nastaje takozvani kolektivni lik. U svojoj knjizi *Hrvatski dječji roman,* Hranjec (1998) se slaže s tvrdnjom Ive Zalara (1978) iz knjige *Dječji roman u*

hrvatskoj književnosti kojom ističe da su „družine postale neka vrsta toposa[1] u dječjem romansijerstvu" (Zalar, 1978, prema Hranjec, 1998: 10).

U dječjem romanu u većoj ili manjoj mjeri primjećujemo nazočnost pripovjedača. Postoje tri tipa pripovjedača. Najprisutniji tip odnosi se na pripovjedača kojega se poistovjećuje s književnikom, odnosno autorom romana. Tada mislimo na stvarnu postojeću osobu, a nazivamo ga sveprisutnim pripovjedačem jer nas upoznaje s likovima i događajima te nas vodi kroz radnju romana (Hranjec, 2009). Također, postoji i pripovjedač koji ne otkriva sveobuhvatnu radnju, već zaobilazi i prikriva određene činjenice. „Takav tip naziva se nepouzdani pripovjedač. Objektivni pak pripovjedač želi stvoriti dojam da ne pripada predočenoj književnoj zbilji " (Hranjec, 2009: 7).

3.3. Igra u dječjem romanu

Dječja igra posebno je obilježje dječjeg romana. Hranjec (2009) naglašava da je igra veoma zastupljena u dječjim romanima te ona oblikuje život dječjeg lika na način koji njemu odgovara kao pojedincu. U romanu dijete kroz igru pokazuje svoja promišljanja, svoje težnje, kreativnost te djeluje u skladu s dječjim svijetom koji se u velikoj mjeri razlikuje od djelovanja odraslih.

3.4. Hrvatski dječji roman

„U hrvatskom kontekstu termin dječji roman postaje referentan od 30-ih godina 20. stoljeća kada se na produkcijskoj razini afirmira kao oznaka za dulji prozni tekst razvedenije fabularne i narativne organizacije" (Hameršak i Zima, 2015: 202). Dubravka Zima (2011) navodi da se dječji roman u hrvatskoj književnosti do tridesetih godina 20. stoljeća podnaslovljavao kao pripovijest ili pripovijetka. Tijekom četrdesetih godina taj se termin pojavljivao još ponegdje u književnom stvaralaštvu, dok se kasnije ta praksa gubi.

[1] Knjiž. opće mjesto, stalno stilsko mjesto; tipizirani motiv u književnom djelu. Hrvatski jezični portal. Pribavljeno 20.3.2018., sa http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search

Hrvatski dječji roman dio je svjetske i hrvatske književnosti. Možemo reći da izvire iz njih, međutim posjeduje svoju izrađenu poetiku, svoje strukturno-tematske specifičnosti te ih je preuzimajući modele, prilagođavao malim recipijentima. „Dosad se iskazao i strukturnim i tematskim bogatstvom, u rasponu od zbiljskih, stvarnosnouporišnih do bajkovitih, fantazijskih pa i poetskih pristupa" (Hranjec, 1998: 303).

Mnogi su autori nakon Crnkovićeva uvođenja termina dječjeg romana u hrvatsku književnost pisali problematizirajući hrvatski dječji roman. Ivo Zalar u svom pregledu *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* (1978) nastoji definirati dječji roman i odrediti njegov opseg i doseg. Zalar definira pojam dječji roman odrednicama koje se odnose na sadržajni i strukturni aspekt djela i uključuje najprije dječje likove, odnosno aktere radnje, zatim dječje družine, avanturističnost romana i njegovu akcionost. Bitan utjecaj Zalarove studije na hrvatsku znanost o dječjoj književnosti, predstavlja određivanje romana Ivane Brlić-Mažuranić *Čudnovate zgode i nezgode šegrta Hlapića* (1913) kao prvog hrvatskog dječjeg romana, iako se spominje i roman Jagode Truhelke *Tugomila*, objavljen dvadesetak godina ranije. Zalarovo određenje romana Ivane Brlić-Mažuranić kao prvijenca u razvoju vrste dječjeg romana u hrvatskoj književnosti preuzima i Jože Skok (1991) koji, objavivši dvosveščanu antologiju hrvatskog dječjeg romana *Prozori djetinjstva I. i II.*, donosi posve novu definiciju. Skok ističe jedinstvo fikcije i imaginarnog svijeta te zbilje, odnosno realnoga svijeta. Također, on spominje i dvije tradicije iz kojih nastaje hrvatski dječji roman. To su svjetska dječja književnost i hrvatska romaneskna tradicija iz kojih proizlazi već navedena definicija dječjeg romana, a povezuje izmišljeno i stvarno, dječje likove i djetetovo shvaćanje svijeta.

Problematikom hrvatskog dječjeg romana bavio se Stjepan Hranjec (1998) u svojoj knjizi *Hrvatski dječji roman* koju je nazvao preglednikom razvoja vrste romana. Hranjec u svome pregledu ističe dječje likove, uzbudljivu naraciju, akciju i igru te jednostavnu strukturu kao ključne odrednice dječjeg hrvatskog romana. S druge strane Berislav Majhut (2005) opovrgava tezu o *Šegrtu Hlapiću* kao prvom hrvatskom dječjem romanu te u svojoj knjizi *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. stvara popis dječjih romana prije 1913. godine u kojem navodi trideset i dva naslova djela koja se mogu smatrati dječjima romanima.

Među njih ubrojio je *Tugomilu* Jagode Truhelke, *Sretnog kovača* Vjekoslava Koščevića te dva djela Davorina Trstenjaka, *Savka i Stanko* i *U radu je spas.* Majhut kao svoje polazište za dječji roman uzima naratološku kategoriju implicitnog čitatelja te time mijenja sliku o stanju hrvatskog dječjeg romana koja se očituje u trima strukturno tematskim modelima dječjih romana – pustolovni, roman o siročetu i roman o dječjoj družini (Majhut, 2005).

4. ODREĐENJE OBITELJI

Obitelj je, kako navodi Josip Janković: „kolijevka čovjeka i čovječanstva" (2004: 13). Obitelj se smatra jednom od najstarijih društvenih institucija te je poput ljudskoga društva tijekom povijesti doživljavala brojne promjene u strukturi, odnosno razvijala se. „Gospodarski, socijalni i moralni kontekst suvremenog društva izaziva značajne promjene unutar obitelji" (Maleš, 2012: 13), stoga je danas teško pronaći jednoznačno i jedinstveno određenje obitelji.

„Ta primarna ljudska skupina postoji otkad i ljudsko društvo, a povezujući čovjekovo biološko i socijalno, razvija se i usavršava zajedno s čovjekom i cjelokupnim društvom, uspinjući se na razvojnoj spirali bez namjere, ali i mogućnosti zaustavljanja, ako želi opstati kao jedinka, skupina jedinki i vrsta" (Janković, 2004: 13). Iako se čini da je o obitelji sve napisano i rečeno, Janković (2004) smatra kako se o njoj uvijek može nešto novo saznati, ponoviti ili izraziti te napominje da istraživanje i pisanje o obitelji nikad nije završen čin niti suvišan napor. Maleš (2012) navodi da se kroz povijest mijenjaju uloge muškaraca, žena i djece. To se posebno odražava na odgojne mogućnosti obitelji i sam obiteljski odgoj.

Za razumijevanje brojnih definicija obitelji potrebno je povezati mnoga područja u kojima se obitelj i njezina struktura proučavala. „Mnoge znanosti tumače i proučavaju obitelj, a svaka od njih pruža jedinstveno definiranje obitelji promatrano iz njihovog autentičnog kuta viđenja" (Janković, 2008: 17). Janković se bavio proučavanjem obitelji unutar znanstvenih područja poput sociologije, medicine, psihologije, socijalne pedagogije i drugih. Sociologija obitelj smatra osnovnom jedinicom društva, a antropologija osnovnom ljudskom zajednicom (Janković, 2008). Psihološka definicija, pak, naglašava da je obitelj „bitan faktor primarne socijalizacije i uopće psihičkog razvoja djeteta" (Petz, 1992, prema Janković, 2008: 18), a pravna definicija određuje obitelj kao „skup osoba povezanih brakom (ili vanbračnom zajednicom) i srodstvom, između kojih postoje zakonom utvrđena prava i dužnosti" (Alinčić, 1989, prema Janković, 2008: 18). Osim navedenih znanosti i njihovih shvaćanja obitelji, medicina proučava zdravstveni aspekt obitelji, njezinu zaštitu i unapređenje zdravlja, genetička pitanja i reproduktivno zdravlje. S druge strane, ekonomija proučava materijalne potrebe obitelji. Važnu ulogu u definiranju

obitelji ima i pedagogija koja proučava odnose u obitelji i obiteljsku klimu te odgoj, uloge i sustav vrijednosti unutar obitelji (Janković, 2008). S obzirom na navedene definicije možemo zaključiti da je obitelj posebna društvena struktura koja sadrži svoje specifične značajke te ju ne možemo poistovjetiti ni s jednom drugom društvenom zajednicom (Janković, 2008). Autor Vukasović (1999) definira obitelj kao primarnu društvenu jedinicu i zajednicu. Postoje mnogobrojne funkcije obitelji, no Rosić i Zloković (2002) izdvajaju četiri osnovne funkcije: seksualni odnosi, reprodukcija, socijalizacija i emocionalna sigurnost obitelji.

4.1. Tipovi obitelji

Mnoga istraživanja govore o tipologiji obitelji. Ističemo ona provedena u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi koja navode četiri osnovna tipa obitelji, a ovise o unutarnjim odnosima. To su: tradicionalni tip, moderni tip, nepovezani tip i emocionalno narušeni tip (Wagner-Jakab, 2008, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Svaki tip razlikuje se prema određenim karakteristikama. Tradicionalni tip karakteriziraju članovi obitelji koji su čvrsto povezani te slobodno izražavaju emocije. Članovi moderne obitelji održavaju ravnotežu između obitelji i vanjskog svijeta, dok članovi nepovezane obitelji povezanost traže izvan obiteljske zajednice. Emocionalno narušeni tip opisuje obitelj s neriješenim problemima između članova (Wagner-Jakab, 2008, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).
Unatoč različitih karakteristika svakog od tipova obitelji, najrelevantnija kombinacija smatra se kombinacija tradicionalnog i modernog, a razlog tome su pozitivne značajke koje opisuju obitelj.
U današnje moderno doba obitelj nema jednako shvaćanje kao u prošlosti. Dubravka Maleš (2012) navodi da se definicije obitelji s naglaskom na brak i krvno srodstvo kao glavnim obilježjem, više ne odnose na suvremene obitelji. „Obitelj se danas može promatrati na temelju različitih kriterija: kroz odnos roditelja i djece (biološka i usvojena djeca), kroz bračni status roditelja (razvedeni, odvojeni, ponovno vjenčani), s obzirom na broj roditelja u obitelji (jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji) i roditeljsku seksualnu orijentaciju (heteroseksualni i homoseksualni parovi)" (Wise, 2003, prema Maleš, 2012: 14).

Na temelju navedenih kriterija, u suvremenom društvu postoje različiti tipovi obitelji. „Osim biološkog oca i majke i njihova djeteta, vrlo su česte posvojiteljske obitelji, obitelji u kojima je samo jedan roditelj biološki, rekonstruirane obitelji (novi brak nakon razvoda), jednoroditeljske obitelji, udomiteljske obitelji, višegeneracijske obitelji, slobodne izvanbračne obitelji, samačka kućanstva, istospolne i surogat obitelji te kalendarske obitelji (dijete živi jedan dio godine s jedim, a drugi dio s drugim roditeljem)" (Maleš, 2013: 14). Maleš također tumači da upravo postojanost različitih obiteljskih struktura dovodi do njihovih težnji i borbe za legalnim prihvaćanjem kao i ostvarivanjem jednakih prava u društvu u odnosu na tradicionalnu obitelj koju čine roditelji i djeca.

4.2. Odgoj u obitelji

Mijo Rečić (1996) navodi da obitelj osim u znanosti, značajno mjesto u odgoju djece daje i u običnome životu. Slaže se s tvrdnjom da obitelj ne može zamijeniti nijednu drugu sredinu u odgoju djeteta. Postoje mnoga moderna shvaćanja obitelji te gledanja na brak, međutim suvremeni sociolozi naglašavaju odgojnu ulogu obitelji koja ponajprije mora biti izvor ljubavi i sretnog djetinjstva za svako dijete. Postavlja se pitanje može li to postići svaka obitelj? „Samo u suvremenoj demokratskoj obitelji, zasnovanoj na roditeljskoj ljubavi, djeca stječu prva znanja, vještine i navike, razvijaju psihofizičke sposobnosti i formiraju norme moralnog ponašanja" (Maleš, 1988, prema Rečić, 1996: 10). Pritom se pod demokratskim odnosima podrazumijeva ravnopravnost svih članova obitelji, međusobno poštivanje te postavljanje i obavljanje određenih zadataka.

Pojam roditeljstva uključuje brigu, odgoj, skrb, pružanje pomoći i potpore tijekom primarne socijalizacije vlastitog djeteta. „Pod socijalizacijom obično podrazumijevamo proces socijalnog učenja putem kojeg dijete stječe najvažnije oblike ponašanja" (Rečić, 1996: 23). Roditeljstvo se određuje i opisuje kroz razne uloge i vještine kojima se služe u podizanju djeteta. Zloković i Rosić (2002) naglašavaju da je roditeljski utjecaj veći što je djetetova dob mlađa. Prve djetetove kontakte socijalizacije čine roditelji. Kasnije, tijekom odrastanja, dijete razumije

važnost socijalizacije te stvara potrebu za komunikacijom s drugim ljudima, svojim vršnjacima, suprotnim spolom i drugima.

U obitelji je nužno da postoje preduvjeti da bi se djetetu osigurao normalan i stabilan rast i razvoj. Autor Rečić (1996) bavi se definiranjem preduvjeta obiteljskog odgoja, specifičnosti, metoda i sredstva obiteljskog odgoja. Kao najvažniji uvjet obiteljskoga odgoja ističe skladne obiteljske odnose te navodi da se takvi odnosi susreću u svakoj obitelji čiji su članovi ravnopravni, u kojoj roditelji vode obitelj, a djeca se odgajaju u njoj (Rečić 1996). „Budući da se temelji emocionalnog, socijalnog i moralnog razvoja ličnosti stječu jedino u obitelji, možemo ispravno konstatirati da je obitelj prva i najvažnija škola života" (Rečić, 1996: 8).

Što se tiče shvaćanja obiteljskog odgoja, tradicionalno shvaćanje roditeljstva poistovjećivalo se s majčinstvom. Danas, roditelji zajednički odlučuju o podjeli dužnosti i poslova oko djece, odbacujući načelo muških i ženskih poslova (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Dok se u tradicionalnim obiteljima odgojna funkcija veže isključivo za užu obitelj, ta se uloga u suvremenim obiteljima prebacuje na suradnju obitelji i drugih institucija u društvu za cjelokupni djetetov razvoj. S obzirom na osiguravanje financijske sigurnosti, u tradicionalnim obiteljima otac je zarađivao za obitelj, a majka je brinula za dijete. U suvremenim obiteljima financije su „raspodijeljene" između dvaju roditelja, a starija djeca vode brigu o mlađoj unutar obitelji. Maleš (2012) naglašava da je glavna uloga modernih roditelja u odrastanju djeteta razviti ga u praktičara, raspravljati s njime o problemima iz svijeta, učiti dijete sudjelovati u različitim kulturnim, glazbenim, sportskim i ostalim aktivnostima. Također, ističe se da je moderna obitelj sklona promjenama te roditelji uz posao i financijske brige ne nalaze dovoljno vremena posvetiti se sveobuhvatnom razvoju svoga djeteta. Dakle, javlja se sve veća potreba za aktivnim uključivanjem roditelja u aktivnosti njihove djece poput pisanja domaćih zadaća, sudjelovanju fizičkih aktivnosti ne bi li uvidjeli njihove potrebe, interese i prednosti, ali i slabije strane.

4.3. Odnosi roditelja i djece

„Dva roditelja: dva subjektivna doživljaja: majčinstvo i očinstvo" (Čudina-Obradović i Obradović, 2003: 48). Odnosi roditelja i djece veoma su složeni te utječu na cjelokupni razvoj djeteta. Iako se u medijima naglašava nejednakost roditelja i njihova važnost u odgoju djeteta ponajprije ističući majku koja obavlja 90% obveza u vezi s djetetom (Rosić i Zloković, 2002), u devedesetim godinama 20. stoljeća posebice se pridaje se važnost očinstvu s obzirom na odgovornije sudjelovanje oca u životima djece.

Janković (2008) tumači važnost odnosa djeteta i roditelja unutar obitelji. Ističe da se unutar jedne obitelji zadovoljavaju gotovo sve vrste potreba: biološke, potrebe za sigurnošću, ljubavlju, pripadanjem i poštovanjem. Glavnu ulogu u tome imaju ponajprije roditelji koji moraju težiti ispunjenju vlastitih potreba te isto tako, potreba svoje djece.

Jedino je u obitelji moguća prisna veza između roditelja i djece. "Iako je kod školskog djeteta smanjeno poistovjećivanje s roditeljima, ostaje neophodna potreba za ljubavlju, zaštitom i sigurnošću" (Rečić, 1996: 23). Rečić ističe da samo ona obitelj koja njeguje osjećaj ljubavi između članova daje u odgoju djece ono što drugi čimbenici ne mogu dati. Stoga, unutar obitelji dijete usvaja ponašanje, ljubaznost, empatiju, poštivanje, upornost, ponos te odnos s drugima. Ljubav koju prima od roditelja, dijete će postepeno usmjeravati drugima, odnosno uzvraćati ju, te naučiti voljeti druge (Rečić, 1996). Ako dijete ne prima ljubav od roditelja, kod njega se javlja praznina koja ima negativan učinak za samo dijete. Dijete razvija osjećaj hladnoće i odbojnosti prema svojim roditeljima te pritom pokušava pronaći drugi oblik zadovoljstva u iskrivljenim oblicima ponašanja, svađi, agresivnosti ili izoliranosti. Također, kod takve se djece može razviti ovisnost što nadalje uzrokuje njihovu neuspješnost u mnogim životnim područjima poput učenja i socijalizacije.

5. MOTIV OBITELJI

U obitelji dijete stječe iskustva o ljudima, o njihovim odnosima, upoznaje sebe i svoje vrijednosti te svoj položaj u društvu. Ta iskustva djeteta čine temeljnu točku u psihičkom razvoju ljudske jedinke pa tako i svakog djeteta. „Stoga je i krug kretanja djeteta i njegov interes iskazan u dječjoj literaturi često vezan za obitelj, mada je tijekom razvoja hrvatske dječje književnosti proširenje dječjeg vidokruga i davanje društvene širine dječjim pogledima dovelo i do zapostavljanja obitelji i drugih strana intimnog života dječje ličnosti, to jest do nedovoljnog sklada između intimnog, osobnog, obiteljskog i društvenog" (Prodan, 2005: 7).

U dječjoj književnosti tema obitelji je često zastupljena. Motiv obitelji sadržan je u gotovo svim književnim vrstama, bilo u dječjih stihovima ili romanima. Obitelj je u hrvatskoj dječjoj književnosti kako navodi Ivan J. Bošković u *Zborniku radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 7:* „nepotrošena književna inspiracija" (2005: 25).

Iako motiv obitelji ponekad nije u prvome planu djela, može se pronaći u gotovo svakom djelu koje je namijenjeno djetetu. U dječjoj književnosti susrećemo djecu, najmlađe članove obitelji kao glavne likove, stoga je tema obitelji u dječjim djelima veoma suvremena, odnosno atraktivna i aktualna te štoviše potrebna književnosti (Hranjec, 2009).

Anđelka Peko, Emerik Munjiza i Vesnica Mlinarević problematiziraju motiv obitelji u udžbenicima hrvatskoga jezika i književnosti u mlađoj školskoj dobi te navode da „obitelj gubi svoje klasične oblike, strukturu, vrijednosti i funkcije" (2005: 123). Međutim, ističu da su u udžbenicima zastupljeni elementi idilične obitelji, a ne one realne suvremene obitelji te postavljaju pitanje treba li djecu suočavati i s drugim vrijednostima koje se razlikuju od idiličnih modela.

Tema obitelji u dječjoj književnosti tumačena je multidisciplinarno. Ovu temu moguće je promatrati ne samo u smislu društvene uvjetovanosti već i povijesno-kulturološki i tipološki. Stjepan Hranjec (2009) u *Ogledima o dječjoj književnosti* posvećuje nekoliko stranica obitelji u hrvatskome dječjem romanu tumačeći nekoliko modela književno oblikovanih obiteljskih zajednica. To su: „čvrsto strukturirana, homogena obitelj, socijalno-staleška obiteljska zajednica, luckasta obitelj, krnja

obitelj, razorena obiteljska zajednica, supstitucijska obitelj, urbana formalna obitelj, obitelj u humorno-fantazijskom svijetu i slično" (Hranjec, 2009: 101).

U hrvatskoj dječjoj književnosti afirmirao se tip obiteljskog romana, čija je začetnica s Ivanom Brlić-Mažuranić, velika hrvatska književnica Jagoda Truhelka. Njezino djelo *Zlatni danci* primjer su romana u kojemu se prikazuje čvrsto strukturirana obitelj, a opisuje svoje vlastito odrastanje u obiteljskom domu. „U *Zlatnim dancima* osjećamo toplinu doma i ljubav, unatoč mjestimičnim nesuglasicama između roditelja i djece i braće i sestara" (Hranjec 2009: 102). U svome stvaralaštvu Jagoda Truhelka naglašava značaj obitelji i njezino zdravo funkcioniranje. Tom je tematikom postala važna osoba u razvoju hrvatskog dječjeg romana. Što se tiče homogene obitelji Hranjec (2009) tumači njezinu glavnu karakteristiku skladnog funkcioniranja. Navodi da je odnos članova u takvoj obitelji ravnopravan te svi članovi imaju jednake uloge, brinu jedni o drugima, bez zapostavljanja. Primjer homogene obitelji veoma dobro opisuje Mladen Kušec u svome romanu *Mama, tata i ja* (1993) u kojem upoznajemo jednu ruralnu obitelj i njezin skladan način života.

Socijalno-staleška obiteljska zajednica vrsta je obiteljske zajednice koju pronalazimo u dječjoj književnosti u velikoj mjeri, a bavi se pitanjima zapuštene djece koja žive u lošim socijalnim uvjetima. Za njih odgovornost snosi društvo, a djeca često postaju žrtvama bolesnih ambicija njihovih roditelja (Hranjec, 2009).

Luckaste obitelji možemo najbolje upoznati u djelu Ivana Kušana koji piše niz nepedagoških romana poput romana *Lažeš Melita.* Glavni elementi romana ostvaruju se kroz opis Melitinog života i naivnog oca koji ne zna reagirati na dječje nestašluke te svojim ponašanjem predstavlja treće dijete u obitelji (Hranjec, 2009).

Suvremeno društvo sve više sadrži takozvane krnje obitelji. To su obitelji u kojima nedostaje jedan član roditelja, najčešće otac. Djeca odrastaju uz majke, no postoji mogućnost da se drugi roditelj vrati nakon određenog perioda. U tom slučaju dijete to ne prihvaća te ga odbacuje. Primjer krnje obitelji nalazimo u dječjem romanu Nade Iveljić, *Sat očeva*, u kojem se otac vraća kući i pruža kćerki ruku, no ona ga odbija i izaziva osjećaj grizodušja u njemu (Hranjec, 2009).

Razorene obitelji i njezini članovi pojavljuju se u djelima u kojima prevladava tematika ratnih razaranja i pogođene Hrvatske. Razorena obitelj podrazumijeva obitelji s jednim roditeljem, a u nekima nažalost niti jednim. Najčešće je riječ o majci

jer su očevi ti koji su odlazili u rat. U djelu koji se bavi ovom tematikom djeca se mogu poistovjetiti s likovima. Na tom području književnosti najznačajnije mjesto ima Nada Iveljić i njezin roman *Marijina tajna* te Stjepan Tomaš koji je napisao *Moj tata spava s anđelima* (Hranjec, 2009). Djeci razorene obitelji nedostaje emocionalne stabilnosti i ljubavi te teže za osjećajem prihvaćenosti. Također, djeca čeznu za domom i svojim bližnjima.

Hranjec (2009) tumači supstitucijsku obitelj kao onu u kojoj se opisuje život ostavljene djece, u kojoj su ona samo žrtve svojih roditelja. Djeca u takvim obiteljima odrastaju u takozvanim zamjenskim obiteljima s pomajkama ili poočevima. Dijete u supstitucijskoj obitelji biva svjesno svog položaja te se kod njega može pojaviti želja za pronalaskom bioloških roditelja. Život jedne supstitucijske obitelji opisuje Tomaš u svom romanu *Dobar dan, tata*. Glavni lik imena Dragutin živi sa svojom pomajkom, no kasnije želi pronaći svoje prave roditelje. Nakon što Dragutin uvidi da otac ne zna za njega i majku, vraća se pomajci koja mu pruža utjehu, sigurnost i ljubav koju prava majka pruža svojoj djeci. Autor ovim romanom ostavlja prostor za razmišljanje: „je li biološka majka ujedno i pretpostavka za ljubav? ” (Hranjec, 2009: 108). Poznata je izreka koja tvrdi da ne biraju djeca svoje roditelje što znači da nije bitno kakva nas obitelj odgaja, već kako nas odgaja i što nam pruža za pravilan razvoj.

Romani koji prate djecu i njihove roditelje koji zbog svojih privatnih i poslovnih obveza ne posvećuju dovoljno vremena i pažnje djeci nazivamo urbane formalne obitelji. Oni shvaćaju da za formiranje obiteljskog života potrebno tek malo pažnje i ljubavi. Ovu tematika najbolje opisuje Sanja Polak u svome romanu *Dnevnik Pauline P.* Paulina je djevojčica koja uspijeva roditeljima ukazati problem njihovog odnosa (Hranjec, 2009).

„U suvremenim hrvatskim dječjim romanima nailazimo i na humorom prožet tekst, a njega susrećemo u humorno-fantazijskom svijetu obitelji” (Hranjec, 2009: 111). Takve obitelji opisuje Snježana Babić Višnjić u romanu *Upomoć, mama se smanjila.* Roman se bavi problematizacijom potrošačke obitelji, svedenu na dječju razinu, ali unutar fantastičnih okvira. Humor i ironija postiže se zamjenom uloga kćeri i majke koja se na kraju vraća u normalu.

Slika obitelji pojavljuje se u gotovo svim dječjim romanima, bez obzira na glavnu ili sporednu ulogu. Da bi jedna obitelj pravilno funkcionirala svi se članovi obitelji trebaju truditi, brinuti jedni o drugima i pružati sigurnost i ljubav. Obitelj kao glavna ljudska zajednica najviše se tumači u ljudskim strukturama u kojima nedostaje jedan ili više članova. To su već opisani tipovi obitelji poput krnje, razorene ili supstitucijske obitelji. Veliki izazov takvim obiteljima predstavlja prilagodba na novi način života. Najveći teret najčešće nose djeca koja se osjećaju napuštenom te razvijaju osjećaj odbačenosti gubitka i tuge. Osim sukoba unutar obitelji i gubitka roditelja ta djetetova prilagodba uvelike ovisi i o njegovim biološkim karakteristikama, a to su dob i spol. „Dijete koje je mlađe dobi zasigurno će teže prihvatiti taj gubitak jer ono još nije sposobno razumski sagledati situaciju u kojoj se obitelj našla" (Rečić, 1996: 23).

Teška djetetova sudbina često je prikazana u hrvatskoj dječjoj književnosti. Osim navedenih oblika obitelji u kojima dijete trpi gubitak, nailazimo i na ostavljenu djecu, odnosno siročad. Takva djela u kojima se roditelj smatra lakomislenim te neodgovornim daju poruku ne samo djeci, već i roditeljima, želeći promijeniti njihovo mišljenje i upozoriti ih na posljedice njihovih postupaka (Hranjec, 2009). Kao sve češća pojava ovakve obitelji, roditelji nailaze na niz negativnih kritika posebno kada se radi o odgoju djeteta i njegovom razvoju. Sudbinu napuštenog djeteta koji je odrastao u dječjem domu upoznajemo u romanu Ante Gardaša *Filip, dječak bez imena.* Filip, dječak koji u društvu nosi teret siročeta, ne poznaje cjelinu obitelji i obiteljskog doma. On ne može sebe ostvariti u društvu, već mu je potrebna pomoć od strane učitelja, ili institucije odnosno škole. Iako su u romanima prikazani kao dobri, hrabri i ustrajni, dječji se likovi siročeta zapravo osjećaju manje vrijednim te teže za pripadnosti. Osim Gardaša, ovom se problematikom bavio i Mato Lovrak u svome dijelu *Anka Brazilijanka*. Riječ je o djevojčici koja je svoj život provela u domu do trenutka kada je jedna dobrotvorka uzima k sebi. Međutim, Ankina dobrotvorka ne osigurava bezbrižno djetinjstvo djevojčici zbog čega ona bježi od kuće. Naposljetku Anka pronalazi roditeljsku ljubav među ciglarom i praljom Milkom.

5.1. Položaj djeteta u hrvatskim dječjim romanima

U dječjem romanu u formiranju slike obitelji osim roditelja, posebna važnost pridaje se djetetu, odnosno dječjem liku. Položaj djeteta u romanima mijenjao se tijekom povijesti. Dubravka Zima (2011) problematizira tematiku djeteta unutar obitelji u hrvatskim dječjim romanima te navodi da u 19. stoljeću dijete nema identitet, ono odrasta po uzoru na roditelja, poštujući njegova usmjerenja i očekivanja.

U prvih dvadeset godina 20. stoljeća taj se položaj djeteta poboljšava. Prema tome, dijete dobiva središnju ulogu u romanu, postaje pokretač radnje te stvara svoj identitet što se prepoznaje u njegovoj samostalnosti u odnosu na odrasle (Zima, 2011). U tridesetim godinama 20. stoljeća, međutim, dječji roman ideju o dječjoj neovisnosti interpretira u društvenom smislu. „Dijete je slobodno od konformizma, prebiva u utopijskom prostoru i sve to odrastanjem gubi" (Zima 2011: 59). U četrdesetim godinama istog stoljeća nailazimo na pojmove kolektivizam[2] i utilitarnost[3] u dječjem romanu te dokidanje autonomnosti djeteta, dok se u vrijeme Drugog svjetskog rata govori o ideologiziranom djetetu. Lik djeteta potiskuje individualnost, a potiče kolektivizam, slogu i prijateljstvo za bolji napredak zajednice (Zima, 2011). Nadalje, teži se sve većem napretku ka otvorenosti u dječjoj književnosti. O tome pišu Milivoj Matošec i Ivan Kušan u čijim romanima dječji likovi samostalno oblikuju svoj kulturni i socijalni identitet (Zima, 2011). U sedamdesetim godinama javljaju se nove pretpostavke o položaju djeteta u obitelji i društvu. Te su najavljene promjene vidljive osamdesetih godina gdje se dječji lik prikazuje kao drugačiji, nereprezentativni lik čije djelovanje ovisi o društvenim utjecajima i viđenjima. Romani devedesetih godina donose pojednostavljen lik djeteta, pojavljuje se ratna tematika, nova književna imena i nova djela. Lik djeteta ističe se kao žrtva životnih situacija i događaja koji izlaze iz tradicionalnih okvira.

[2] Opći izraz za društveno-političke teorije koje ističu prednost kolektivnih, općedruštvenih interesa i potreba nasuprot pojedinačnima. Leksikografski zavod Miroslav Krleža:Hrvatska enciklopedija. Pribavljeno 20.3.2018. sa http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32384

[3] Smjer u etici koji svrhu ljudskoga djelovanja vidi u koristi i dobrobiti, bilo pojedinca bilo zajednice, i koji utoliko smatra da ćudorednost izravno potječe iz načela korisnosti. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: Hrvatska enciklopedija. Pribavljeno 20.3.2018. sa http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63501

Također, na književnom spektru pojavljuju se nove teme poput rizičnih obitelji, zaljubljenosti i slično (Zima, 2011).

5.2. Motiv obitelji u hrvatskim dječjim romanima

Nakon kratkog pregleda položaja dječjeg lika u povijesti hrvatske dječje književnosti, važno je zaustaviti se na tematici djeteta i njegovog položaja u obitelji. „Obitelj i obiteljski život su u književnosti za djecu i mlade česta tema, a još se češće pojavljuju i kao jak motiv u nekom književnom djelu" (Haramija, 2005: 57). Postoje romani hrvatske dječje književnosti u kojima je tema obitelj, no isto tako i romani u kojima se obitelj pojavljuje samo kao motiv. Bez obzira na ovu činjenicu u svakom dječjem romanu možemo analizirati život djeteta i njegov odnos unutar obitelji, bilo tradicionalne ili suvremene.

Slika obitelji veoma je prisutna u hrvatskim dječjim romanima. Njezin početak ostvaruje se u razdoblju stvaralaštva Jagode Truhelke. U svome djelu *Zlatni danci*, Truhelka (1918) afirmira tip obiteljskog romana koji će se godinama proučavati, tumačiti i obrađivati.

Josip Pavičić u svome romanu *Proletarci* (1937) govori o tome da je svaki roman dijete svoga doba. U romanu pratimo dječaka Mihajla i njegovo odrastanje u obiteljskom okruženju koje mu ne pruža uvjete za normalan život (Hranjec, 2009). Osim Josipa Pavičića, o ovoj tematici piše Ivan Kušan u svom, već spomenutom, "nepedagoškom" romanu *Lažeš Melita* (1965). U romanu se upoznajemo s iskrivljenom obiteljskom strukturom koja počiva na zamjeni uloge djeteta i roditelja. Takvu obitelj karakterizira gubitak autoriteta te otkvačenost. U glavnoj ulozi nalazi se djevojčica Melita što predstavlja još jednu prekretnicu u razvoju dječjih romana (Hranjec, 2009). Pristup ka takvom tipu obitelji originalno će razviti Sanja Pilić u svome romanu *Mrvice iz dnevnog boravka* (1995). „Metaforičnim naslovom autorica sugerira osnovnu temu – obiteljsku svakodnevicu, njezine 'mrvice' koje pred čitatelja donosi desetogodišnjak Janko" (Hranjec, 2009: 104). Opisujući život Jankovog oca uviđa se da svome sinu otac ne predstavlja nikakav uzor te mu ne služi kao primjer. Takvim prikazom oca autorica upozorava na suvremene urbane obitelji i njihovo funkcioniranje. Suvremeno društvo se mijenja pa se tako mijenjaju uloge i

vrijednosti unutar obitelji. Sve češće nailazimo na krnje obitelji koje su prethodno već opisane. Godine 1980. krnju obitelj fiksirala je Nada Iveljić u romanu *Sat očeva*, a u romanu *Bakino srce* predstavlja probleme u urbanoj suvremenoj obitelji (Hranjec, 2009). Uz Stjepana Tomaša, autorica također piše o životu djece u doba rata.

Slika obitelji u hrvatskim se dječjim romanima prikazuje nizom različitih obiteljskih struktura. Uz motiv skladne i zdrave obitelji, danas se često susrećemo s onim „nezdravim“ obiteljima o kojima su pisali i pišu hrvatski dječji književnici. Osim već navedenih autora, o funkcioniranju obitelji u dječjim romanima pišu i Miro Gavran u djelu *Sretni dani* (1994), Silvije Šesto u djelu *Bum Tomica 1 i 2* (2002 i 2003), Snježana Babić Višnjić u djelu *Upomoć, mama se smanjila* (2004) i mnogi drugi.

6. JAGODA TRUHELKA

„Jagoda Truhelka primjer je autora koji svoje duboko proživljavanje stvarnosti umije pretočiti u jednostavan i dojmljiv, sugestivan i poetičan govor, priču koja prividno nikada ne počinje i neće prestati, omeđena tek rubovima samoga života. Njeni su likovi svakodnevni, a opet osobiti, unikatna bića, duše koje ispisuju svoje sudbine kroz njeno nadahnuto pero i kojima baš njena pozornost pridaje dah neponovljive osobnosti, one koja uvijek najdublje zamjećuje živa i snažna ljubav" (Lovreković, 1998: 41).

Zavirimo li u Truhelkin životopis, uočit ćemo da je cijeli njen život u cijelosti ovisan o književnom radu i učiteljskom pozivu čiji se korijeni skrivaju u njezinom obiteljskom domu (Pilaš, 1998).

6.1. Život Jagode Truhelke

Jagoda Truhelka rodila se 5. veljače 1864. godine u Osijeku, središtu Slavonije. Odrasla je u obitelji uz majku Mariju, rođenu Schon i oca Antuna Vjenceslava te dvojicu braće Ćira i Dragoša. Treći brat Milan umro je još kao dijete (Pintarić, 2004). Oba roditelja bila su doseljenici: majka mađarska Njemica, a otac Čeh koji se u Pragu upoznao s Hrvatskom i oduševio se njome te doselio u Osijek (Hranjec, 2004). Prve godine života, točnije od 1864. do 1878. godine, Jagoda Truhelka provela je u svome rodnom gradu. „U to je vrijeme Osijek bio razdijeljen na četiri dijela: središnji dio je Tvrđa, Donji grad na istočnom dijelu, Gornji grad na zapadnom i Novi grad na južnom" (Pintarić, 2004: 10).

Truhelkina obitelj stanovala je u Donjem gradu u Labudovoj ulici, a kasnije kada je Jagoda imala pet godina, obitelj seli u Tvrđu. Svoje je djetinjstvo i prve školske dane Jagoda Truhelka proživjela u Osijeku, gdje je postavši osječkom gimnazijalkom otvorila put drugim djevojčicama da slijede njezin korak. Truhelkin život se počinje mijenjati nakon očeve smrti čiji je uzrok bio utapljanje u rijeci Dravi. Već sljedeće godine u svojoj četrnaestoj godini, Truhelka s majkom i braćom napušta Osijek i seli u Zagreb. Tamo promatra razvoj grada, prisustvuje raznim kulturnim manifestacijama poput koncerata i kazališta te završava Višu djevojačku školu i

preparandiju. Svoju je naobrazbu za učiteljski poziv stekla zahvaljujući svojim učiteljima, profesorima te ponajprije ocu Antunu koji je i sam bio učitelj. Radeći na pedagoškom spektru stekla je ugled uzorne učiteljice. Na svome životnom putu profesionalnom i privatnom, Truhelka je doživjela mnoge uspjehe ali i pokoje neuspjehe, osjetila je gorčinu života koji osim lijepih dana nudi i one loše, crne (Pintarić, 2004) Vidjela je mnoga mjesta, posjetila brojne gradove poput Beča, Budimpešte, Rima, plovila Dunavom, a na kraju se ponovo vratila u Zagreb da se prisjeti lijepih uspomena. „Zato je na kraju zapisala: Da se opet rodim, htjela bih biti Jagoda Truhelka" (Pintarić, 2004: 9).

Bez obzira na svoj život u Zagrebu koji joj je pružio duhovni rast i obrazovanje, svoj rodni Osijek nikada nije zaboravila niti ga napustila ga duhom. Fizički ga je posjetila samo tri puta. Prvi put vratila se u službi učiteljice (1882 – 1884), ali se vraća u Zagreb zbog narušenog zdravlja. Drugi put dolazi u rodni grad bježeći iz Sarajeva za vrijeme Prvog svjetskog rata te treći put čiji je povod bila majčina smrt i njezin ispraćaj na posljednje počivalište (Pintarić, 2004).

U svojoj trećoj životnoj fazi, nakon položenog ispita za građanske škole 1885. godine, Truhelka je imenovana ravnateljicom više Djevojačke škole u Gospiću. Tako je kao dvadesetogodišnjakinja poslana u Liku gdje se uskoro suočila s novim izazovima i teškoćama poput neprihvaćenosti od strane žitelja do vlade u Zagrebu koja joj nije pružala podršku u radu (Hranjec, 2004).

Ujesen 1892. godine Truhelka se vraća u Zagreb te počinje sudjelovati u kulturnom životu objavljujući prve tekstove u časopisima: *Vijencu,* sarajevskoj *Nadi, Prosvjeti, Napretku* te kao urednica u *Domaćem ognjištu*. Bilo je to početak njezinog književnog rada. Nakon devet godina Truhelki se ukazala nova poslovna prilika. Godine 1901. nudi joj se pozicija ravnateljice Više djevojačke škole u Banja Luci koju bez razmišljanja prihvaća i odlazi z Zagreba. Na tom je učiteljskom putu nailazila na mnoge prepreke jer je u kraju u koji je došla trebalo promijeniti mišljenje o školovanju djevojaka, što je i naposljetku uspjela (Pintarić, 2004). „No, pored svega, Jagoda Truhelka – osim afirmacije u nastavnoj djelatnosti – ostavlja traga i u izvannastavnoj, ponajviše zahvaljujući svojoj ljubavi za kazalište i glazbu" (Hranjec, 2004: 17). Upravo su joj ove aktivnosti otvorile put ka novom izazovu. Godine 1910. premještena je u Sarajevo čemu se veoma radovala jer su tamo prebivala njezina

braća i majka. Unatoč njihovoj početnoj sreći, cijela je obitelj zapala u burno razdoblje koje su prouzrokovali balkanski ratovi, ubojstvo Franje Ferdinanda, Prvi svjetski rat te prekid s Monarhijom (Pintarić, 2004).

Nakon petnaest godina provedenih u Sarajevu te četrdeset godina rada Jagoda Truhelka traži umirovljenje i odlazi ponovno u Zagreb gdje ostaje do svoje smrti. Jedan od glavnih razloga njezinog povratka bila je smrt njezine majke. Truhelka je doživjela duboku starost. Umrla je u 94. godini svoga života 17. prosinca 1957. godine u Zagrebu. Nikada se nije udavala niti imala potomke (Hranjec, 2004).

6.2. Književno stvaralaštvo Jagode Truhelke

„Tko je u Jagodi Truhelki zaista pokrenuo prirodni dar za stvaranje književnih djela, ne zna se je li to bila baka, učiteljica ili netko od brojnih propovjedača koje je voljela slušati upijajući svaku riječ, kompoziciju, likove, odnose među likovima, pejsaž, dijalog" (Pintarić, 2004: 18).

Truhelka je dva puta uništila prve napisane radove, krila se pod drugim imenom, odnosno pseudonimom te unatoč teškom početku, danas krasi hrvatsku dječju književnost. Njezin književni rad započeo je bez namjere i stroge priprave, već spontano i lako sam od sebe (Hranjec, 2004). Već je kao desetogodišnjakinja napisala prvu priču *U sreći se ne ponesi* s podnaslovom *Aničina pripovijest o lijepoj Katinki* te ju darovala svojoj učiteljici Magdaleni Šrepel za imendan. Ispravljena i prepisana priča osvanula je 1930. godine u knjizi *Dusi domaćeg ognjišta* (Pintarić, 2004).

Nakon brojnih radova objavljenih u časopisima, Jagoda Truhelka, krajem 19. stoljeća piše djela namijenjena djeci. Riječ je o knjizi *Tugomila* (1894) i *Naša djeca* (1896) Prvo njezino djelo *Tugomila*, koje jedni smatraju pripoviješću, a drugi omanjim romanom, objavila je u svojoj tridesetoj godini. Knjiga je zadobila veliku pozornost te bila predstavljena kao početak njezinog književnog rada. Glavni lik u romanu je Tugomila Kalinićeva, djevojčica odrasla u sirotištu koja je svojom upornošću i životnom borbom postala učiteljicom. O sličnoj sentimentalnoj tematici Truhelka piše i u romanu *Zlatko* (1934) koji govori o dječaku Zlatku čiji su roditelji rastavljeni. On pobjegne od oca kako bi našao svoju majku. Ovi sentimentalni

elementi smatraju se prvim pokušajima Truhelke da stvori moderan dječji roman (Hranjec, 2004). Osim navedenih, Truhelka je autorica i drugih djela poput pripovijesti *Božja ovčica* (1923), *Pipo i Papa* (1923) te *Palčićev kraljevski let* (1932). Crnković i Težak (2002) pripovijetku *Pipo i Papa* opisuju kao prošireno poglavlje najznačajnijeg Truhelkinog djela *Zlatni danci* u kojima su prikazana mnoga lica različitih ljudi iz Osijeka te njihove sudbine.

Truhelka je započela pisati u razdoblju realizma i tematiziranja djetinjstva u dječjoj književnosti u kojoj dijete nije više bilo pretjerano moralizirano i sentimentalno. Važno je napomenuti da je ona pisala bez uzora u hrvatskoj književnosti (Pintarić, 2004). „Bio je to naporan rad u teškim uvjetima: dvije godine u Osijeku, jedna u Zagrebu, sedam godina u Gospiću, devet godina u Zagrebu devet godina u Banjaluci i petnaest godina u Sarajevu“ (Crnković i Težak, 2002: 289).

Crnković i Težak u svojoj *Povijesti hrvatske dječje književnosti* naglašavaju da je „Jagoda Truhelka ipak i prije svega autorica *Zlatnih danaka*” (2002: 293).

6.2.1. Zbirka Zlatni danci

Svo Truhelkino vrijedno stvaralaštvo za djecu objavljeno je između dva rata, od 1918. do 1944. godine, a započelo je izlaskom prvoga izdanja *Zlatnih danaka*. U međuvremenu nastala su dva djela koja je Truhelka pridružila svojim *Zlatnim dancima – Bogorodičine trešnje* i *Dusi domaćeg ognjišta*. Godine 1944. svojoj je zbirci dodala *Crne i bijele dane* te spojivši drugu i treću knjigu, umjesto tetralogije svoje pripovijetke podijelila u trilogiju (Crnković i Težak, 2002).

Nastalu trilogiju Truhelka je nazvala kao i prvu knjigu *Zlatni danci* što ponekad dovodi do zbunjenosti čitača. Često se postavljalo pitanje jesu li *Zlatni danci* roman ili zbirka pripovijedaka. Promatra li se opširnost djela, reći ćemo da je to roman, odnosno tri romana s ukupno 1112 stranica. Međutim, promatraju li se sve tri knjige koje su zapravo sastavljene od zaokruženih i povezanih epizoda, *Zlatni danci* mogu se svrstati i u zbirku pripovijedaka (Pintarić, 2004).

Druga knjiga Truhelkine trilogije *Gospine trešnje* sastoji se od dva djela: *Bogorodičine trešnje* i *Dusi domaćeg ognjišta*. Knjiga *Bogorodičine trešnje* objavljena je 1929. godine, a sadrži pet pripovijedaka: *Bogorodičine trešnje, Prva*

služba, Đorđo drvosječa, Kristinina udaja i *Robinzonada*. Glavna tema u knjizi je i dalje obitelj i obiteljski odnosi, zatim bolest majke i njezino ozdravljenje, prvo Dragoševo službovanje u crkvi, Kristinina udaja te opasna igra djece na Dravi (Pintarić, 2004).

Dusi domaćeg ognjišta, objavljeni 1930. godine sadrže sedam pripovijedaka: *Dusi domaćeg ognjišta, Anica i njena učiteljica, U sreći se ne ponesi, Slijepa baka, Stari sat, Zmaj u škripcu i O guskama i djedomrazu*. Teme koje Truhelka dotiče u knjizi veoma su različite, a odnose se na odnos učenice i učiteljice, zlobnu i nesretnu Katinku, slijepu baku te likove koji su antropomorfizirani poput gusaka, kokoši, pataka, Macana, miševa i starog sata (Pintarić, 2004).

Crni i bieli dani pripadaju trećem dijelu Truhelkine trilogije koji su objavljeni 1944. godine. Važno je spomenuti da je ovaj dio jedini napisan prema korijenskom pravopisu, a u njemu je sadržano trinaest pripovijedaka: *Svetoivanjski kriesovi, Kumino ljeto, Mali glumci (Snjeguljica, Neprilika majstora bravara), Zvonarče i njegova majka, Kokoši svetoga Ivana, Vodeni čari, Loncokrpa, Vratar kod „Zlatne Zviezde", Anica kuha, Na izmaku djetinjstva (Crni i bieli dani, Bieli dani), Dva djevojačka pisma, Razstanak sa starim zavičajem (Oprostni pozdravi i jedan mamin noćni posjet, Razstanak s lutkama, Majka puna milosti, razstanak s posljednjom lutkom)* i *Odlazak u novi zavičaj*. Na kraju knjige stoji pogovor *Iz prošlih dana* (Pintarić, 2004) u *Crnim i bielim danima* Truhelka piše o običajima kakvi su svetoivanjski krijesovi, o provodu djece s kumom za vrijeme ljetnih dana kada su roditelji otputovali u Beč te o prvoj glumačkoj osječkoj predstavi koju su izvela djeca. Truhelka piše i o lijepoj, ali nesretnoj Ludoviki ili ludoj Viki i njezinom sinu Miju, nevoljama gospođe bravarice. Opisuje dječje kupanje na rijeci Dravi, tragičan lik loncokrpe i lik milosrdnoga Dragoša te lik vratara Jože, Aničino neuspjelo kuhanje, opraštanje s lutkama i djetinjstvom, pripremanje za preseljenje u Zagreb i opraštanje sa starim zavičajem (Pintarić, 2004).

„Svijet u zbirci *Zlatni danci* pravi je dječji svijet u kojemu su glavni likovi stvarna djeca prepoznatljiva po postupcima, igri, maštanju i govoru, djeca s čijeg je gledišta i opisano djetinjstvo u Osijeku u drugoj polovici 19. stoljeća" (Pintarić, 2004: 21).

Glavni likovi *Zlatnih danaka* jesu djeca – Anica, Ćiro i Dragoš, troje dražesne djece koja svojim prisustvom povezuju fabulu romana. Fabula *Zlatnih danaka* govori o

djetinjstvu jedne sestre i dvojice braće, a ispričana je u trećem licu. U ulozi glavnoga lika djevojčice Anice skrila se sama autorica Truhelka koja opisuje svoje vlastito djetinjstvo. Stoga su *Zlatni danci* ujedno i autobiografsko djelo Jagode Truhelke u kojemu je opisala svoje djetinjstvo, obitelj, dječje pothvate te svakodnevne situacije. Andrijana Kos Lajtman (2011) u svome *Autobiografskom diskursu djetinjstva* ističe da u *Zlatnim dancima* ne postoji sustavno vođenje jedne radnje, odnosno fabularne linije niti se likovi uvode prema već zadanom obrascu. Riječ je o „oslabljenoj" događajnoj strukturi koju za koju je specifično odvijanje događaja prema svojoj nerazumljivoj logici bez potrebe za postizanjem napetosti, zapleta i dramatičnosti. Ipak, možemo zamijetiti da Truhelka u opisu svakodnevnih proživljavanja djece u obitelji povremeno prikazuje zaplete (Kos Lajtman, 2011).

Osim glavnih likova, u romanu susrećemo i mnogo sporednih koji doprinose razvoju fabule. To su: otac i majka, Kristina, kuma i kum, drvosječa, učiteljica, baka, Milica, Melanka, zvonar, Kateheta, crkvenjak, teta Reza, Stipica, Joso, Višnja i stari Jakov.

U *Zlatnim dancima* kao mjesto radnje Truhelka opisuje svoj rodni grad Osijek, zatim Labudovu ulicu odnosno ulicu u kojoj odrasta te Donji i Gornji grad, Tvrđu i Novi grad. Osim njih, mjesto radnje odvija se u bakinom selu Ladimirevci i Aljmašu te kasnije u Hrvatskom zagorju (Pintarić, 2004). Upravo zbog vjerodostojnog i ljubavlju ispunjenog opisa Osijeka, Truhelka je prozvana osječkim Šenoom budući da je Šenoa poput nje, s onom istom ljubavlju opisivao svoj Zagreb (Hranjec, 2004). Njegov se utjecaj može primijetiti i u opisu likova, odnos građana Osijeka. „Osijek i njegova spisateljica kao da su se međusobno darivali: ona je fiksirala njegovu sliku, izgled njegovih ulica i kuća, vrtova, poljana, vojničkih vježbi i dječjih igara, blata i prašine, majstora i trgovaca, a on je opet pridonio uvjerljivosti, autentičnosti i životnosti radnje njenih pripovijedaka" (Crnković i Težak, 2002: 296).

Ana Pintarić (2004) u svome djelu *U svjetlu interpretacije – Zlatni danci Jagode Truhelke* izdvaja da su likovi Anice, Ćire i Dragoša već jedanaest godina nakon objavljivanja *Zlatnih danaka*, prozvani klasičnim i vječnim likovima od strane Zdenke Marković (1939) u njezinom radu *Almanah društva hrvatskih književnika*. Milan Crnković i Dubravka Težak (2002) ističu da Truhelkino stvaranje može zadobiti brojne prigovore, no što se tiče dječjih likova u *Zlatnim dancima*, prigovoru nema mjesta. „Njena djeca nisu ni nemoćna voljena glupa stvorenja ni sveznajući

starmali, ona su djeca te reagiraju i vladaju se kao djeca" (Crnković i Težak, 2002: 298). Bezbroj je situacija u kojoj to likovi i pokazuju, poput zajedničke igre, svađe oko igračaka, briga o bratu ili sestri kada su bolesni i slično. Crnković i Težak (2002) naglašavaju da u stvaralaštvu Jagode Truhelke nema dječjih družina i njihovih pothvata kao što je to slučaj u našeg poznatog dječjeg autora Lovraka ili pak u Molnara ili Kastnera. Također, njezina proza ne sadrži niti slobodno dječje lunjanje i nepodopštine po čemu je značajan Twain.

Dakle, djeca u Truhelkinim *Zlatnim dancima* ovise o svojim roditeljima i ostalim odraslima, vezana su za njih te ako izmaknu njihovoj pažnji, nađu se u raznim neprilikama. „Svijet djece i odraslih u Truhelkinim su tekstovima čvrsto isprepleteni i jedna strana ne može drugoj pobjeći, i ako nisu slobodni jedni, nisu slobodni ni drugi" (Crnković i Težak 2002: 298). No, važno je napomenuti da Truhelkini dječji likovi, iako odgajani u obiteljskoj zajednici te vezani za svijet odraslih, nisu lutke što znači da nisu podređeni odraslima, već su „samosvojne i uvjerljive osobnosti" (Kos Lajtman, 2011). Živeći kao skladna cjelina Hranjec (2004) naglašava da se djelići njihovih života nadopunjuju i isprepliću te fabulu čine životnijom i uvjerljivijom. Upravo zato ova je Truhelkina trilogija zauzela posebnu vrijednost u hrvatskoj dječjoj književnosti. Prikazavši ugođaj obitelji i živote djece i njihove svakodnevne radosti Truhelka je uspjela približiti ovo štivo djeci. „Nižući trenutak po trenutak vremena zgusnutog u šutnji koja se počinje pretvarati u šapat olovke, a zatim sve radosnije kliktaje, ona nas vodi u skrivene svjetove svačijeg života" (Gjerek Lovreković, 1998: 42). O vrijednosti *Zlatnih danaka* govori nam još jedna tvrdnja Maje Gjerek koja ističe da Truhelkino djelo „ima neprolaznu vrijednost, kao pravi 'Zlatni danci', i dragocjeno je svima koji traže odgovor na smisao ljudskog življenja, koji se oblikuje u ljepoti i dobroti, a završava u spoznaji i vjeri" (1998: 43).

7. SLIKA OBITELJI U DJELIMA JAGODE TRUHELKE

Jagoda Truhelka odrasla je u učiteljskoj obitelji čije su temeljne vrijednosti bile tradicija, kršćanstvo i domoljublje. Upravo ove vrijednosti prenosi u svoje stvaralaštvo, u svoje *Zlatne danke* koji predstavljaju njezino djetinjstvo.

Obitelj u kojoj odrasta mala Anica te njezina braća Ćiro i Dragoš, ogledalo je skladnosti, ljubavi i kršćanskog duha. Naime, roditelji su djecu odgajali u vjeri želeći im usaditi mišljenje da je svaki čovjek stvoren Božjom ljubavlju. To znači da je svako dijete i svaki čovjek dobar te da bi takav ostao, mora se truditi raspoznati dobro i zlo (Pintarić, 2004).

Govorimo li o slici obitelji u Truhelkinim *Zlatnim dancima* najprije mislimo na roditeljski odgoj i obiteljske odnose među Anicom, Ćirom i Dragošem te njihovim roditeljima.

7.1. Zlatni danci

Svojoj su djeci roditelji podarili mnogo radosti u obiteljskom životu. Oni su svaki dan izdvajali vrijeme da bi razgovarali s njima, pripovijedali im priče, molili, pjevali s njima, igrali se, crtali i radovali se u zajedništvu i molitvi.

U sljedećim redcima analizirat će se slika Aničine obitelji u odnosu na Hranjecovu tipologiju obitelji u dječjem romanu, zatim njezina kršćanska i domoljubna komponenta obitelji te međuovisnost djece o roditeljima. Slika Aničine, odnosno Truhelkine obitelji prikazat će se kroz opis i komentar niza životnih obiteljskih situacija koje su prisutne u zbirci *Zlatni danci.*

Glavna karakteristika Aničine obitelji jest skladno funkcioniranje pri čemu je odnos članova u obitelji ravnopravan te svi članovi brinu jedni o drugima, bez zapostavljanja. Riječ je o čvrsto strukturiranoj, homogenoj obitelji koja proživljava svoje zlatne dane. Ipak, u Aničinom domu, osim smijeha i veselja potkrala se i poneka suzica. Jednoga dana mali je Dragoš ugledao novi tatin nož te odlučio isprobati njegovu oštricu bez pitanja što je završilo „prašenjem" Dragoša i njegovom ljutnjom prema ocu. Odlučio je otići „na kraj svijeta", kako ga više nitko ne bih korio i tukao. Međutim, iako uplašen, Dragoš je bio uporan do trenutka kada je ugledao

svoga oca. Njegova se trenutna ljutnja pretvorila u želju da zagrli oca i isplače se jer je znao da je pogriješio te da ga otac voli.

„U taj se čas okrene Dragoš. Bio se u licu zajapurio ko pijevčeva kresta. Časom stoji, oklijeva, ne zna što će, kuda će. Najedanput se zaleti u svoga tatu, obuhvati ga rukama oko koljena, gurne malu prijateljicu u stranu i vrisne kroz navrele suze:

To je moj tata!" (Truhelka, 2004: 39)

Da tata voli svoju djecu možemo vidjeti u njegovom odnosu prema Ćiri koji pohađa tatinu školu. Iako isprva ne dopušta Ćiri dolazak na nastavu jer je još premali, on popušta vidjevši sinovo znanje. Njegova mu služba ne dopušta da pretjerano hvali Ćiru pred ostalim učenicima, ali bez obzira na to Ćiro nije žalostan.

„Pa neka ga tata nikada i ne pohvali u školi, on ipak osjeća da je tata njime zadovoljan i da ga više voli nego ostale đake. Samo kad se nađe s tatom nasamo, onda ga tata pogladi po glavi i rekne:

– To je glavica vidovita. Vidi se da se rodio na samu Svijećnicu. Zato mu je tako vedro u glavi." (Truhelka, 2004: 84)

Ovim postupkom otac zapravo pokazuje koliko je ponosan na svoga sina i koliko ga cijeni.

Jagoda Truhelka prikazuje brojne situacije u kojima se može zamijetiti sklad obitelji, poput dugih zimskih večeri u kojima su djeca posebno uživala. Nakon večere oko stola skupila se cijela obitelj, baka, mama, tata, Anica, Ćiro i Dragoš. Svatko od njih, uživao je u svome poslu. Baka bi plela čarape, mama krpala haljinice i čarapice, a tata bi čitao novine. Za to vrijeme Anica bi sjedila kraj mame i pomagala joj kao asistentica, dok bi se Ćiro raširio po stolu i stao dubiti i rezati daščice. A čime se bavi mali Dragoš? On čuči kraj bakinih nogu, igra se svojim olovnim vojnicima i pogledava tatu da vidi je li već pročitao novine jer mu je obećao crtati po pločici. Naposljetku, tata prestaje s čitanjem novina.

„Dragoš to jedva dočekao, zaleti se ocu pa njemu na koljeno. Podlakti se ručicom na stol i pun očekivanja gleda na crnu tablicu što će to tata na njoj 'napisati'." (Truhelka, 2004: 103)

Autorica prikazuje idiličnu zimsku večer svoje obitelji u kojoj vlada sklad i ispunjenje. Svatko pronalazi zadovoljstvo u kutku svoga doma, a ipak se osjeća sreća i zajedništvo.

Koliko je jaka veza između roditelja i djece pokazuje nam situacija kada Anica zatekne Dragoša s njezinom loptom i škaricama te pokušavajući oteti iz ruku svoje stvari, slučajno nabode njegov dlan škaricama. Majka se toliko razljutila i izgrdila Anicu da je ona odlučila pobjeći od kuće, ali se kasnije vrati sa sluškinjom Kristinom i moli roditelje za oprost:

„Oprosti, mamice, bit ću dobra, samo me voli.

Majka se više nije ljutila već je gurnula u tatino naručje.

– Oh , kako je dobro u očevu naručaju, na majčinu krilu! ” (Truhelka, 2004: 147)

Iako ju je majka grdila, Anica je shvatila da ju ipak voli i brine za nju. Roditelji Anicu nisu kaznili što je pobjegla od kuće jer se pokajala i tražila oprost. Možemo zaključiti da Aničina obitelj prihvaća pogreške te poštuje kajanje i oprašta. Primjer je to još jedne zdrave i skladne veze unutar njezine obitelji između djece i roditelja koji se temelji na povjerenju i odgovornosti.

Truhelka je u svoje stvaralaštvo unijela duh kršćanstva i tradicije te važnost činjenja dobrih djela kojima je i sama kao dijete prisustvovala. U pripovijetki *Stari glasovir* autorica opisuje obiteljsko ozračje u kojemu peteročlana obitelj s bakom dočekuje Maloga Isusa. U obiteljskom domu prevladava svečano i blagdansko ozračje, a djeca su posebno nestrpljiva jer jedva čekaju što će im donijeti novorođeni Isus.

„Tako osvane i Badnjak. Kuća se svečano opremila, sva miriše borovinom, kolačima i svakojakim dobrom. Iza večere nekamo nestalo tate, a dječaci se skupili oko mame i bake kraj Aničina kreveta pa sve strepe od nestrpljivosti, radoznalosti i očekivanja.” (Truhelka, 2004: 94)

„Ali Anica sa svoga krevetka odmah spazi drugu jednu stvar, veliku i sjajnu, za njom sjedi tata i izvija iz nje divne pjesme što ih djeca redom pjevaju:

Narodi nam se kralj nebeski

Od Marije čiste djevice.” (Truhelka, 2004: 95)

U pripovijetki *Božić*, ponovno se opisuje doček Maloga Isusa i dječje iščekivanje. Prije negoli djeca dobiju darove, svi zajedno pjevaju cijeli niz božićnih pjesama. Sutradan ujutro cijela obitelj uputi se u crkvu na svetu misu gdje pjevaju i slušaju kako tata svira orgulje. Vlada pravo svečano božićno ozračje.

„Onda je bio božićni objed. I kuma je bila. Tata je pod stolnjak unakrst metnuo slamu, nasred stola pladan sa pšenicom i jabukom posrijedi, u jabuci svijeća utaknuta, onda se pjevalo, a potom jelo. Bilo je svašta dobra, ali najbolji kumini paprenjaci." (Truhelka, 2004: 127)

Aničina obitelj primjer je prave kršćanske obitelji koja njeguje običaje i vjeruje u Boga. Na tim su načelima roditelji odgajali svoje troje mališana te im usadili dobre manire i naučili ih činiti dobra djela. Koliko je dobrota i čin dobrih djela važan za Aničinu obitelj prikazuje nam sljedeći prizor:

Zašto pak tata Ćiru ponekad kori u školi, iako nije za ništa kriv?

> „To je zato, jer učiteljev sin treba da je u svemu uzoran i da mu se ne popušta. (...) I najposlije ne škodi da se nauči i nepravdu podnositi, jer toga u svijetu ima mnogoviše nego pravde. I bolje je nepravdu trpjeti nego nepravdu činiti." (Truhelka, 2004: 84)

Otac se poziva na važnost prepoznavanja dobra i zla te važnost činjena dobrih djela.

U Aničinoj obitelji prevladavaju pozitivni osjećaji, osjećaj pripadnosti, ljubavi i sigurnosti. Također, unutar obitelji naglašava se važnost činjenja dobrih djela u svako doba, a posebno za vrijeme blagdana. Najviše se to događa u božićno i uskrsno vrijeme kada se oni prisjećaju Isusa i njegovih djela za život ljudi. Pripovijetka u kojoj susrećemo ovu tematiku, *Još jedan Božić*, najbolje prikazuje kršćanski odgoj djevojčice i dvojice dječaka. Njihova je majka čineći dobra djela smatrala da je svojim postupcima dobra primjer djeci te da ih odgaja u dobre ljude. Ipak, njezina sigurnost u odgoj naruši se kada se Anica tuži svojoj majci pitavši ju zašto u njihovom domu nije kao u Melanke, djevojčice čija je obitelj bogata.

> „Zar ti ne znaš da je grijeh poželjeti ono što je tuđe? Ne gledaj ti na ljude bogate što imaju, već gledaj na ljude čestite i dobre što rade. Brini se ti da budeš valjana srcem i umom, pa bila ti haljina i stara i pokrpana." (Truhelka, 2004: 176)

Znajući da mora nešto po tom pitanju učiniti, majka se zajedno s Anicom uputi u Anici još nepoznati kraj. Bio je to kraj trošnih, malih i siromašnih kuća, prekrivenih trskom. Znalo se da tu stanuje sirotinja. Majka s Anicom i košarom u rukama uđe u jednu kuću još trošniju od ostalih. Tu Anica ugleda troje dječice na podu kako jedu iz jedne posude, na krevetu leži i kašlje otac, a kraj prozora sjedi mršava i blijeda žena

krpajući haljinicu. Bila je to obitelj tete Reze. Pri povratku je Anica pitala mamu što je njima teta Reza, a mama odgovori:

> „Reza? Naš bližnji, nevoljan čovjek i potreban naše pomoći – odgovori mati." (Truhelka, 2004: 180)

Anica je shvatila što znači biti siromašan i gladan te je odlučila odvojiti nešto svoje odjeće i hrane i pokloniti ih siromašnoj ženi, teti Rezi. Majka je bila sretna što je odvela Anicu u siromašnu četvrt jer je „ćutjela da joj se jedinica danas sretno zaputila stazom po kojoj ju je htjela povesti u život" (Truhelka, 204: 180). Djeca su učila živjeti nesebično, drugima pomagati i suosjećati s njima, a što je najvažnije činiti dobra djela, svakom zlu dobrom vratiti.

Jedan od obilježja Truhelkine proze jest domoljublje. Ovu komponentu Truhelka uvodi u opis obiteljske interakcije između djece i roditelja u kojoj saznajemo o hrvatskoj povijesti. Svoju su ljubav prema domovini odrasli htjeli prenijeti na svoju djecu što uočavamo u sljedećoj situaciji.

Na nagovor maloga Dragoša, tata stane pripovijedati o Jelačiću banu i Nikoli Zrinjskom. Pričao je o junacima koji su se borili za domovinu te dodao:

> „Tako trebate i vi, djeco moja, ljubiti i raditi za svoju domovinu Hrvatsku – završi tata pričanje." (Truhelka, 2004: 107)

No, tata ne prestaje s pričom. Uzeo je novine i bilježnice i stao čitati ukućanima. Svi su voljeli slušati tatino pričanje i čitanje o hrvatskoj povijesti. Osim toga djeca su često pjevala himnu *Lijepa naša domovino* i ostale junačke pjesme.

Roditelji su mnogo ulagali u obrazovanje svoje djece, pričali im, crtali, Anici kupili glasovir kako bi naučila svirati, pjevati i plesati. Svojoj su djeci htjeli pružiti sretno i ispunjeno djetinjstvo. Tim se načinom odgoja u njihovoj obitelji želi djeci pomoći odabrati pravilan životni put kojim će jednoga dana sami hodati. No isto tako, roditelji djeci dopuštaju da razviju svoju individualnost, da izraze svoje želje, interese i potrebe.

Iako su djeca uvijek podređena roditeljima kao njihovim zaštitnicima, oni nisu zarobljenici obiteljskog doma bez obzira na to što njihov dom posjeduje etički kodeks, odnosno određena pravila kojih se svi moraju u obitelji pridržavati. To nam pokazuje i sljedeći prizor.

Na Veliku Gospu obitelj se s Milicom, Kristinom, kumom i tetom Rezom uputila u Aljmaš na zavjet. Na svojem putovanju zaustavljali su se kako bi odmorili i ponešto prigrizli. Kod jednog raspela odluče odmoriti kraj bunara. Iako je mama zabranila djeci da se prvo napiju vode prije negoli se rashlade, Ćiro je prišao bunaru, a mama ga pozove k sebi.

> „I ni jedan čas ne možeš smiriti da djeca štogod ne počine – uzdahne mama.” (Truhelka, 2004: 165)

Postojalo je još mnogo situacija u koji su roditelji spriječili neželjeni ishod dječje igre i radoznalosti poput dana kada su se djeca zakačila oko igre. Ulogu zaštitnice uz roditelje ima i sluškinja Kristina koja je jednom prilikom spriječila Ćiru da zapali barut te ga spasila od neželjenih posljedica. No, čim bi se djeca našla sama bez nadzora odraslih, zapala bi u neprilike. Stoga je i Ćiro ponovio svoju igru s barutom i gotovo oslijepio.

Osim majke i oca, posebno mjesto u njihovoj obitelji imala je Kristina, njihova kućna pomoćnica. „Kristina je bogobojazna iskrena vjernica koja u svakodnevnim događajima prepoznaje Božje djelo” (Pintarić, 2005: 146). Aničini roditelji veoma su je voljeli i poštivali te je prihvatili kao člana obitelji. Ona nije samo obavljala kućanske poslove, već i brinula o djeci te ih, uz roditelje, odgajala. Kristina je imala veoma važnu ulogu u odgoju Anice, Ćire i Dragoša. Čuvala ih je kad su roditelji bili odsutni, pripovijedala im priče, igrala se s njima i bila im poput druge majke.

7.2. Bogorodičine trešnje

U drugom dijelu svoje trilogije *Bogorodičine trešnje* (1929), autorica slijedi jednaka načela gradeći fabulu romana. Sklad, kršćanstvo, tradicija, dobra djela i domoljublje te jaka povezanost djece i roditelja glavni su elementi oko kojih radnja teče.

U roman, Truhelka uvodi situaciju koja nam jasno pokazuje kolika je snaga jedne obitelji, kolika je obostrana ljubav i briga potrebna za skladno funkcioniranje obitelji. Kada se mama razboljela, Anica, Ćiro i Dragoš bili su jako zabrinuti. Svoju su mamu voljeli najviše na svijetu i za nju bi učinili sve da ozdravi. Tako je mali Dragoš, čuvši priču o žrtvi odlučio učiniti žrtvu za mamino zdravlje.

„I ja hoću da nešto žrtvujem za mamino zdravlje – klikne i odmah poleti u svoj kutak da štogod nađe za žrtvovanje.” (Truhelka, 1995: 16-17)

Na ulici odluči kupiti trešnje te ih žrtvovati u crkvi.

„Onda siđe i klekne na stepenicu, zagleda se u svoje trešnje i uzme se moliti:

– Dragi Bogo i Majka Božja, daj da ozdravi moja mama.” (Truhelka, 1995: 28)

Gledajući Gospinu sliku iznad maminog kreveta Anici se Gospino lice učini kao majčino i od tada mama za nju ima još veće značenje. Kada je mama ozdravila za nju se pripremio bogati ručak i darovi. Tata je mami kupio predivnu modru haljinu, Anica čokoladnu tortu koju je kasnije, nažalost, mačak pojeo te je ostao samo šećerni cvijet. Ćiro je za mamu izradio drvenu kutiju, a mali Dragoš kupio staklenicu sa slatkom vodom (Truhelka, 1995). Autorica je ovom slikom željela prikazati koliko se lik majke cijenio i poštivao u njezinoj obitelji, koliko su je voljeli i ovisili o njoj.

Koliko je Aničina obitelj dobronamjerna i skladna govori nam događaj kada tata poziva novog školskog drvosječu Đorđa na večeru. Činiti dobra djela i pomagati čovjeku u nevolji već je usvojeno načelo ove obitelji. Cijelu je večer Đorđo pričao obitelji svoje pustolovine koje je doživio. Govorio je o ratu s Talijanima i plovidbi morem. Otac i djeca pozorno su slušali njegove domoljubne pripovijesti i suosjećali s njime (Truhelka, 1995).

Djeca su najviše voljela okupiti se oko Kristine kako bi im ona pripovijedala jer ona je zaista znala veoma lijepo pripovijedati. Najčešće im pripovijedala o biblijskim temama iz kojih su oni mogli izvući životne pouke koje će ih se veoma dotaći. Posebno ih se dojmila pripovijest o Josipu koji je prodan u Egipat, a pričala im je za vrijeme majčine bolesti. Kristina se trudila držati djecu uza se kako bi njihova majka mogla odmarati bez dječje galame (Truhelka, 1995).

7.3. Dusi domaćeg ognjišta

Jagoda Truhelka u djelu *Dusi domaćeg ognjišta* (1930), više pažnje posvećuje sporednim likovima i njihovim životima, međutim u pojedinim poglavljima predstavlja nam obiteljske situacije Aničine obitelji. Truhelka u svojim prizorima obiteljskog ozračja i u ovome djelu teži prikazu već navedenih obilježja njezinog

obiteljskog romana. Sklad i jedinstvo ni tu ne izostaju što doznajemo iz sljedećeg prizora. Naime, Anicu je noću morio strah od duhova koji hodaju njenom sobom te je zahtijevala svoju mamu da je brani i uspava. Mama je razumjela njezine strahove i potrebe te tješila malu Anicu. Iako ponekad stroga prema svojoj djeci, mama iskazuje veliku brigu za njih, pomaže im prebroditi strahove i brige koje ih tište (Truhelka, 1995).

Koliko su roditelji glavni u dječjem životu male Anice, Ćire i Dragoša najbolje opisuju zgode i nezgode u koje djeca zapadaju te ih roditelji „spašavaju". Kada se djeca nađu sama, a njihova razigranost prevlada, nađu se u situacijama koje su ponekad vrlo opasne. Takav primjer nalazimo u pripovijetki *Zmaj u škripcu* gdje mali Dragoš lomi svog zmaja te ga zapaljuje bez pitanja i nadzora svojih roditelja (Truhelka, 1995).

8. MATO LOVRAK

Prema riječima Milana Crnkovića „Mato Lovrak nesumnjivo je najcjelovitiji naš dječji pisac, najplodniji i načitaniji autor" (1990: 136). Već u njegovim počecima stekao je veliku popularnost među djecom, a tu istu popularnost uživa i danas. Mato Lovrak svojim je stvaralaštvom uvelike utjecao i na stvaralaštvo brojnih pisaca (Crnković, 1990).

8.1. Život Mate Lovraka

Mato Lovrak rodio se 8. ožujka 1899. godine u Velikom Grđevcu, naselju nedaleko Bjelovara. Lovrak nema osebujan niti osobit životopis koji je obilježen važnim i velikim događajima, već je riječ o životu jednog dječaka koji je naposljetku postao seoski učitelj (Hranjec, 1998). Lovrakova obitelj nije oskudijevala poput ostalih susjednih seljaka u selu jer je uz prihode njegova oca, također Mato, koji je bio krojački obrtnik, obitelj dobivala prihode od zemlje (Hromadžić, 1963, prema Hranjec, 2004). Budući da je Lovrakov otac bio pretplatnik Matice hrvatske, jednom godišnje dobivao bi desetak knjiga iz književnosti te isto tako svakim bi danom u njegov dom poštom stizale novine. Bio je to samo jedan od razloga Lovrakova interesa za pisanje i stvaranje književnih djela. Osim toga, i sam je njegov otac, bez obzira na svoju poluobrazovanost, volio pisati, voditi kritičke zapise ili svojevrsni dnevnik. Još je jedna važna stavka u očevom životu za Lovraka značila početak životnog puta koji ga vodi u književni rad i pisanje. Naime, njegov ga otac često vodio na sajmove na kojima bi prodavao krojačku robu. Zajedno bi se pridružili raznim priredbama u seoskim krčmama te lutkarskom kazalištu odakle se Lovrak kući vraćao prepun dojmova (Hranjec, 2004).

„Drugi važan čimbenik u formiranju Lovrakove osobe bijaše selo, seoska sredina" (Hranjec, 2004: 53). Lovrak je odrastao u selu što mu je omogućilo uživanje u slobodi, u igri s ostalim dječacima i njihovoj simpatičnoj skitnji.

Što se tiče njegovog obrazovanja, pohađao je nižu bjelovarsku gimnaziju. Zanimljiva je činjenica iz njegovih gimnazijskih dana koja govori da je Lovrak zbog negativne ocjene iz hrvatskoga jezika, zemljopisa, prirodopisa i njemačkog jezika morao

ponavljati prvi razred. Već se u gimnaziji Lovrak počeo intenzivnije interesirati za knjigu i čitanje što je vjerojatno razlog negativnim ocjenama u školi. Završivši nižu gimnaziju upisao je Učiteljsku školu u Zagrebu. U to vrijeme počinje ga zanimati osim knjige i kazalište te je tada razmišljao o karijeri glumca ili režisera. Iako nije krenuo u tom smjeru, njegove su mu sposobnosti dobro došle u učiteljskom poslu (Hranjec, 2004). Isto tako imao je sreće te je, kako navodi Hranjec (1998), spletom okolnosti uspio izbjeći vojsku i odlazak u rat.

Nakon što stekne učiteljsko zvanje, Lovrak počinje raditi u mjestima središnje Hrvatske. Kao učitelj radio je trideset i pet godina u različitim mjestima: Kutini, Ilovskom Klokočevcu, Velikom Grđevcu, Velikim Zdencima te na kraju u Zagrebu (Hranjec, 1998). Svoj je učiteljski posao Lovrak obavljao veoma aktivno. Još kao mlad učitelj napisao je svoju prvu pripovijetku *Strašan san* koja je 1924. godine objavljena u listopadskom broju časopisa *Smilje*. Svoje je poučavanje u školi završio u Zagrebu te tamo ostao do svoje smrti 14. ožujka 1974. godine.

8.2. Književno stvaralaštvo Mate Lovraka

Književni rad Mate Lovraka započeo je u njegovim mladim danima. „Dakako, da se Lovrak, kao i svaki pisac, formirao ne samo u okvirima književnih ideja i pojava svoga vremena, nego i na temelju općeg obrazovanja i posebno, književne lektire" (Skok, 2007: 64). Skok dalje naglašava da je ova činjenica veoma važna za svakog autora jer se u njegovom radu ne doživljava samo tema, stil i forma djela, već i njegova cjelokupna književna kultura.

U svome je, već navedenome *Strašnome snu* iz 1924. godine, Lovrak nagovijestio svoj stil i tematski izbor, a to je socijalni realizam u ruralnom okruženju. Tek nakon šest godina 1930. Lovrak piše prvo djelo za djecu koje naziva *Slatki potok*. Tematika knjige odnosi se na selo, a u njoj pisac opisuje prirodne ljepote (Hranjec, 2004). Bio je to ozbiljan početak Lovrakova književnog rada u kojem se istaknuo kao pisac dvadeset romana, više pripovijedaka te četrdesetak članaka koji u sebi sadržavaju pedagošku narav (Hranjec, 2004). Jedni od istaknutijih članaka koje je vrijedno spomenuti jest *Iznenađenje u školskom radu* koji je objavljen 1927. godine te *Primjer skupne nastave* iz 1931. godine (Crnković i Težak, 2002). U člancima piše o važnosti

unašanja iznenadnih situacija koje će ih oduševiti i nastavnu jedinicu učiniti zanimljivom i dojmljivom. U drugom pak članku iznosi svoje razmišljanje te ujedno i želju o budućem načinu rada učitelja i njegovog odnosa s učenicima. „On zamišlja lijepo opremljen razred, cjelodnevni boravak, učitelja koji gotovo druguje s učenicima, učeničko samoupravljanje, zadrugu s domaćinom i domaćicom" (Crnković i Težak, 2002: 348).

Lovrak je dječji realistični pisac koji, kako ističu Crnković i Težak (2002), nikada nije podlegao fantastici, a ipak zagovara i potiče čitanje priča. Usprkos tome, u Lovrakovo doba u hrvatskoj dječjoj književnosti pripovijetka prevladava nad pričom, nefantastično nad fantastičnim. Upravo je ova odlika najviše vezana uz Lovraka i njegovo stvaralaštvo kojoj se priklanjao od svojega samoga početka. U vrijeme kada se u dječjoj književnosti pojavljuje Lovrak, u Hrvatskoj su već prihvaćeni i neki drugi autori svjetske dječje književnosti poput Twaina, Molnara i Kastnera koji su svojim djelima još više potakli sklonost ka realizmu u dječjoj književnosti (Hranjec, 1998). Njegova htijenja koja je izložio u drugome članku dobit će posebno mjesto već u prvim njegovim romanima za djecu, a zadržati se zauvijek kao prepoznatljivi elementi Lovrakovog stvaralaštva. „Razred, skupina djece, kolektiv, zadruga, učitelj kao nevidljivi redatelj, dječji vođe, iskakanje seoske djece u prvi plan – sve će to biti opća mjesta u krupnom nizu od dvadesetak Lovrakovih knjiga" (Crnković i Težak, 2002: 349). Što se tiče pripovijedanja, Lovrak u svoja djela uvodi sveznajućeg i sveprisutnog pripovjedača čija je uloga da nas kroz naraciju, dijalog i komentare upozna s postupcima i osobinama likova (Brala Mudrovčić i Pavličić, 2014).

Osim djela namijenjena djeci, Lovrak je pisao i o svome djetinjstvu i školovanju. U svoja je tri autobiografska ostvarenja (*Slamnati krovovi, Gimnazijalac i Preparandist*) unio svoja razmišljanja i gledišta. Djela su objavljena od 1963. do 1972., a to su ujedno posljednja djela njegovog stvaralaštva (Kolar-Dimitrijević, 2012).[4]

U duhu već spomenutog realizma, Mato Lovrak stvara svoje najbolje dječje romane. Posebno se iz njegovog opusa izdvaja roman *Djeca Velikog sela* koji je objavljen

[4] *Uzvišeno zvanje*. Zagreb: Mozaik knjiga, četvrti je dio Lovrakovog autobiografskog ciklusa koji je objavljen nakon njegove smrti, 2011. godine. Djelo opisuje učiteljski, stručni pedagoški rad Mate Lovraka. Pribavljeno 20.4.2018. sa https://www.mvinfo.hr/knjiga/8042/uzviseno-zvanje

1933. godine te 1946., u drugom izdanju, promijenjen u *Vlak u snijegu*. Drugi najistaknutiji Lovrakov roman jest *Družba Pere Kvržice* objavljen 1933. godine (Hranjec, 1998). S obzirom da u Lovrakovo doba u svjetskoj dječjoj književnosti prevladava gradska tematika, u našoj književnosti lik Hlapića, Ivane Brlić-Mažuranić koji ne predstavlja seosku djecu te Truhelkini *Zlatni danci* u kojima oslikava gradsku sredinu, Lovrak čini veliki preokret u književnosti. On u svoje romane uvodi selo, seosku djecu te ponekad sukobljava seosku sredinu i onu gradsku (Crnković i Težak, 2002).

Još jedno obilježje Lovrakovih dječjih romana je kolektivni književni lik koji se odražava kroz dječje, odnosno đačke kolektive. „No, valja odmah istaći i to da Lovrakove dječje skupine nisu nikakav mehanički zbir bezimenih, blijedih i neizgrađenih ličnosti koje su podređene kolektivnom liku do zatomljenja vlastite individualnosti" (Skok, 2007: 71). Upravo suprotno, Skok navodi da se te grupe sastoje od različitih dječjih likova koji su po mnogočemu međusobno suprotni. Suprotnost likova najviše se ogleda u njihovoj obitelji, odgoju i socijalnom statusu. Suprotstavljaju se djeca siromašnih i bogatih obitelji, djeca s pozitivnim osobinama naspram onih lošega ponašanja prema drugima. Riječ je o polarizaciji likova, no kako navodi Hranjec „ta polarizacija nema svoj korijen u naravima, one su zapravo, posljedak društvenih, klasnih odnosa u kojima žive likovi" (1998: 41). U njegovim romanima susrećemo djecu koja su svjesna svog teškog socijalnog stanja i neprilika koje ih okružuju, no unatoč tome krasi ih optimizam, životna vedrina i radost (Brala Mudrovčić i Pavličić, 2014).

Jedno od najpoznatijih Lovrakovih djela je knjiga *Vlak u snijegu.* Lovrak je uporište za pisanje knjige pronašao u stvarnome događaju kojem je bio dionikom te ga uspio organizirati odmjereno i pravocrtno poštujuću dramatsku putanju. U romanu nas Lovrak upoznaje sa školskom družinom, učiteljem i problemima unutar razreda. U glavnome dijelu opisuje se put vlakom u veliki grad te njihov povratak kući. Zbog učiteljeve bolesti zadruga se trebala sama vratiti kući, međutim jaka snježna oluja stvorila je velike probleme na putu. U toj su situaciji djeca trebala pokazati složnost i odgovornost kako bi svi sretno stigli svojim domovima. Uz brojne probleme koje su stvarali pojedini učeni, zadruga je ipak uspješno stigla u selo.

Kao glavni likovi romana izdvajaju se Ljuban, Pero i Draga, troje djece s Jabukovca koji su zbog okolnosti dječje igre i neukusne šale okončali svoje prijateljstvo Tek nakon nesreće koja ih je zadesila u vlaku na povratku iz grada, djeca priznaju svoje greške te ponovno postaju složni.

Stjepan Hranjec (1998) ističe roman *Družbu Pere Kvržice* životnijim romanom od *Vlaka u snijegu*. Iako se u romanu također naglašava kolektiv i njegov cilj u ostvarenju pothvata, više se stavlja naglasak na samu družinu. „Posrijedi je grupa fakinčića, snalažljivih, duhovitih i svadljivih, dakle životnijih nego što su članovi Ljubanove zadruge" (Hranjec, 1998: 41). Ti se fakinčići u romanu okupljaju u družbu u kojoj svaki ima šaljivi nadimak. To su: Budala, Šilo, Medo, Divljak i Milo dijete, a Pero kao jedini bez nadimka prozove se Kvržica, prema riječi koju uzvikne kada mu na um padne nova ideja ili rješenje problema (Crnković i Težak, 2002). Ta je skupina na čelu s Perom postala prava mala družina čiji je cilj postao samo jedno, a to je obnoviti stari zapušteni mlin. Postavlja se pitanje može li Perina družba uspjeti uraditi sve što je potrebno poput čišćenja bunara, pokretanja mlina, popravljanja čamca, te ono najbitnije, hoće li uspjeti očuvati tajnu (Brala Mudrovčić i Pavličić, 2014). Naravno da mogu, no da bi to sve postigli morali su žrtvovati svoje vrijeme, bježati iz škole, skitati te zbog toga dobiti batine od roditelja i trpjeti nepravdu (Crnković i Težak, 2002). Kako navode Crnković i Težak: „u skupini će se razviti rivalstvo, bit će suprotnih mišljenja, pa će neki otpasti i čak štetiti radu skupine, ali družba će izdržati" (2002: 351), pa čak i zadobiti nove članove i članice.

Iako djelujući zajedno u svome zadatku, članovi družbe ne gube svoju individualnost i njima svojstvene osobine. Tako su Šilo i Medo odlični radnici i vjerni prijatelji, dok je Milo dijetedobilo ime upravo zbog svoje slabije tjelesne građe. Naspram njih stoje Divljak i Budala koji u romanu predstavljaju negativce. „Izborom nadimaka autor iskazuje svoj stav – jedan je ljubomoran i neotesanac, drugi slabić" (Hranjec, 1998: 42). Pero je seoski dječak kao i svaki drugi, no on je i odličan organizator unutar družbe te pokretač gotovo svake akcije u romanu. „Značajka Lovrakovih 'dječaka s kvržicom' jest u tome da prelaze 'granicu dječjeg interesa' pa čak i dječjih mogućnosti" (Crnković i Težak, 2002: 370), stoga njihovu igru ne treba shvaćati samo kao dječju igru, već kao rješavanje socijalnih pitanja u njihovoj sredini i cijelom društvu.

Iako je Lovrak u svome stvaralaštvu zalagao i uzdizao selo i seosku sredinu, u jednom njegovom romanu seoska tematika izostaje. Riječ je o romanu *Neprijatelj broj 1* koji je zapravo i njegov prvi „gradski“ roman (Hranjec, 1998). Mjesto radnje smješteno je u gradu, na ulicama grada Zagreba kojima se junaci romana kreću. „No, Lovrak ne bi bio Lovrak kad se barem dio radnje ne bi odigrao na selu i kad važan akter ne bi bio učitelj” (Crnković i Težak, 2002: 356).

Roman nas upoznaje sa svim već navedenim značajkama Lovrakovih dječjih romana. To su: dječja družina koja ima svoga vođu, cilj, odnosno određeni pothvat i problematiku siromašnih i bogatih. Dječju družinu čine dvanaestogodišnji i trinaestogodišnji gradski dječaci sa Zvonkom Dražićem, njihovim vođom. On zajedno s Kolarićem, simpatičnim Oliom i ostalim dječacima smišlja kako uspjeti nagovoriti milostivu koja ne voli djecu, već samo pse, da ne otjera troje djece nezaposlenog radnika koja su se sklonila u podrumskom stanu njezine višekatnice. Učinit će to otmicom milostivina psića Cvebe koju će shvatiti i razviti kao svojevrsnu dječju igru. Iako njihova revolucija uspijeva samo djelomično, bogata milostiva ipak na kraju popušta (Kolar-Dimitrijević, 2012). Roman je upravo po tome bliži dječjim mogućnostima od prva dva Lovrakova romana. Roman *Neprijatelj broj 1* sadrži realistične opise života dječaka u gradu i život njihovih obitelji, te prikazuje socijalne razlike između djece (Crnković i Težak, 2002).

Posebnu pozornost treba posvetiti još jednom Lovrakovom romanu koji se po mnogočemu istakao od njegovih klasičnih dječjih romana družine. Radi se o romanu *Anka Brazilijanka* iz 1939. godine. Lovrak je u spomenuti roman unio neke novitete koji odstupaju od shvaćanja Lovrakove književnosti (Crnković i Težak, 2002). Radnja romana nije određena već je mjesto događanja Lovrak smjestio u neodređeni prostor između sela i grada. Glavni dio romana odvija se u ciglani blizu manjeg provincijskog naselja.

Drugi Lovrakov novitet jest lik djevojčice umjesto muške družine. Naime, u radnji se pojavljuje samo jedan glavni lik, djevojčica imena Anka. Ona je malo siroče koje odrasta u sirotištu bez oca i majke sve dok je jednoga dana bogata milostiva i njezin muž ne odvedu svojoj kući. Anka je živjela u lošim uvjetima u novoj kući jer milostiva nije brinula o njoj niti joj pokazivala ljubav i sigurnost. Naposljetku, Ankina se ružna sudbina završava. Završivši u ciglani i upoznavši Brazilijanca i

pralju Milku, Anka biva usvojena i napokon upoznaje majčinu i očevu ljubav. Anka je hrabra i uporna djevojčica koja svojim blagim pogledom osvaja srca odraslih. Iako je siroče, bez oca i majke, ne odustaje lako te svojom upornošću dobiva ono što želi. Iako je Brazilijanac isprva više puta odbija, njezino čisto srce i želja za sigurnošću ipak uspijeva pridobiti Brazilijanca i ostati kraj njega i Milke. Sretnim završetkom romana, Lovrak prenosi važnu poruku čitateljima koja nas uči da dobro pobjeđuje zlo. Isto tako, ukazuje nam senzibilnost ljudi prema ostavljenoj djeci, odnosno djeci bez roditelja (Kolar-Dimitrijević, 2012).

Mato Lovrak ostao je do danas zapamćen kao najbolji i najistaknutiji hrvatski dječji pisac. Iako je prošlo mnogo vremena od njegovog djelovanja, Lovrakovi dječji romani žive i danas među malim čitateljima. Svojim je bogatim opusom i svojevrsnim novitetima koje je uveo u stvaralaštvo, usavršio dječji roman. Osim spomenutih i opisanih djela Lovrak je napisao još niz djela koja su više ili manje zamijećena.

9. SLIKA OBITELJI U DJELIMA MATE LOVRAKA

U svojim djelima Mato Lovrak, mogli bismo reći, problematizira različite tipove obitelji, stoga nailazimo i na različite slike obitelji Lovrakovih junaka. Iako u pojedinim njegovim romanima susrećemo družinu i njezin pothvat kao središte zbivanja radnje, ipak iza pozadine upoznajemo odrasle, odnosno obitelji u kojima družina odrasta. S druge pak strane, Lovrak piše o obitelji siročeta, odbačenoga djeteta koji uz pomoć odraslih zadobiva utočište u novoj zamjenskoj obitelji.

U ovome radu analizirat će se tri dječja romana Mate Lovraka: *Družba Pere Kvržice, Anka Brazilijanka* te *Neprijatelj broj 1*. U analizi djela naglasak će biti na obitelji u kojima žive dječji likovi, na njihovim odnosima s roditeljima i odraslima te na osobine svake od njih.

9.1. Družba Pere Kvržice

Lovrak već u početku romana opisuje Peru, predstavnika dječje družine koja će obnoviti stari mlin. Upoznaje nas s Perinim domom i članovima obitelji te u kakvom okruženju živi. Pero se svako jutro budi prvi i otvara prozor zagušljive sobice jer kako veli, nema kisika.

„Otac ga kori:

– Spavaj još!

U sobi je nastalo gibanje. Sva sila ukućana spava u toj maloj i niskoj sobici.

Baka poče kihati. Da li na silu ili od zbilje, Pero nije siguran. Majka mu zapovjedi da zatvori prozor. On posluša, a onda viknu:

– Idem od vas! Na pašu!" (Lovrak, 1964: 6)

Kada Pero izađe iz kuće, baka kihne, a on će:

> „Nazdravlje, bako, i na dugo življenje! – kliče Pero kroz prozor. – Pa, ostanemo li živi od propuha i dobijemo li za doručak žgance, onda molim da ih zalijete vrućim mlijekom! – Ne može biti – odgovara mu majka. – Mlijeko prodajemo da dobijemo koji dinar. Da kupimo soli i petroleja. Da tebe obujemo za zimu..." (Lovrak, 1964: 7)

Iz prvih Lovrakovih rečenica doznajemo da Pero živi u siromašnoj kući s ocem, majkom i bakom. U Perinoj obitelji svi članovi spavaju zajedno u maloj zagušljivoj sobici u kojoj ljeti nema kisika. Perina obitelj živi na selu u siromašnom domu u kojemu treba štedjeti da bi se imalo štogod za jesti i piti te obući. Stoga Pero pomaže svojoj obitelji i svako jutro vodi stoku na pašu, a potom žuri u školu.

Kada družina jednoga dana zakasni u školu, a ostali se đaci počnu rugati i smijati, Pero se stade opravdavati:

> „Lako ovima. Sve sami jedinci i mazunci. Oni mogu spavati do osam sati. Ne dižu se na pašu ranom zorom kao mi." (Lovrak, 1964: 22)

Odlučivši obnoviti stari min, družina je trebala mnogo toga žrtvovati i trpjeti. Lovrak stoga uvodi situaciju u kojoj saznajemo kakve su seoske obitelji u njegovo doba. Prikazuje srditost roditelja zbog dječakove skitnje te agresivnu stranu odgoja čime zaključujemo da se radi o tradicionalnoj patrijarhalnoj obitelji.

> „Tko ne kani više poći u stari mlin?
>
> Nitko ne odgovara. Svi gledaju Šila. On bez riječi otkapča hlače i razvezuje gaće, te pokazuje modre masnice po debelom mesu.
>
> – To je od biča. Mislio sam, ubit će me ćaća...
>
> Družba je zanijemjela. Svi su oni sretnije prošli kad su se iz mlina vratili kući, ali Šilo je zaista teško stradao." (Lovrak, 1964: 55)

U romanu Lovrak ističe drugu komponentu slike obitelji dječaka. Riječ je o nerazumijevanju i neslaganju stavova dječaka i njihovih roditelja. To ih navodi da samostalno djeluju i zaštite se od odraslih što možemo primijetiti u sljedećem prizoru:

„Medo veli posve pametno:

- Da priznamo našim starima kamo idemo i što kanimo izvesti, ništa ne bi pomoglo! Još bi naše priznanje sve pokvarilo. Ne može se s njima raditi.
- Oni nisu nikad u školi učili o jezerima! – kaže Milo dijete. – Moj je tata zapamtio iz škole jednu jedinu pjesmicu: Daj mi grle jedno zrno...
- Oni ne znaju da čovjek ima nepotrebno slijepo crijevo – veli Pero.
- A o kakvom ljetovalištu da i ne govorimo! Pravo veli naš Medo, oni bi nam sve upropastili!" (Lovrak, 1964: 55)

Dječaci su navikli trpjeti i čuvati tajnu kako im njihovi roditelji ne bi uništili sve što su već u mlinu uradili. Znajući da njihovi roditelji ne razumiju dječja posla te da bi im sve pokvarili, dječaci su ustrajni u šutnji.

„Šilo i Pero vrate se kući. Šilo je plesao pred majkom kao ono jednom Milo dijete. Ona uze tanku šibicu i opleće ga njome po bosim nogama. Viče mu: – Sramoto moja! Tepčino! Propalice jedna! Šilo cmizdri. Guta suze, pleše i samo što ne prizna sve pred majkom. I plačući penta: – Sve bi onda propalo! – I propast će, propasti, propalice jedna, a ne moj sine! – prihvaća majka. – Priznaješ li?" (Lovrak, 1964: 76-77)

Ništa bolje nisu prošle niti djevojčice koje su se pridružile družbi.

„Kasno uveče vratili su se kući. Polovica ih dobila batine zbog tobožnje skitnje. Majka je Danicu žarila koprivom po bosim nogama. Muka je to bila podnositi, no oni su opet stisnuli zube i tajne nisu odali!" (Lovrak, 1964: 115)

Ipak, na kraju romana saznajemo da roditelji djece i ostali odrasli uviđaju djelo družbe, prihvaćaju svoju grešku i sebičnost te se dive ovakvom ishodu. Uspjevši u svome naumu, zaključujemo da su dječaci djelovali samostalno, bez roditeljske pomoći i prisutnosti. Dječju samostalnost ističemo kao još jedno Lovrakovo obilježje u prikazu stanja obitelji.

„Perin otac pograbi sina u jednom času i podiže ga uvis. Onda ga pritisnu na prsa i poljubi u čelo. Sav je sjao od sreće. A onda mu reče: – Sine! Tvoja je družba nas stare naučila pameti!" (Lovrak, 1964: 130).

„Načelnik reče sakupljenom svijetu: – Mislim da vas ne treba nitko više nagovarati da preuzmete ovaj mlin od svoje djece! Jedan stari, sijedi čiča zavikne: – Hvala djeci! Živjeli!" (Lovrak, 1964: 131).

9.2. Anka Brazilijanka

Osim družine i kolektivnog lika te njihove obitelji u pozadini radnje koja je temeljena na kontrastu stavova djece i roditelja, Mato Lovrak uvodi lik siročeta, odnosno napuštenoga djeteta. O toj tematici doznajemo iz romana *Anka Brazilijanka* (1939), koji govori o siročetu, djevojčici Anki koja je živjela u sirotištu, a kasnije dobiva zamjensku obitelj.

„Zar ne živiš s ocem i majkom?

– Nemam majke. Nemam oca. Stanujem s milostivom i gospodinom...” (Lovrak, 1964: 13).

„Našli su je jednog jutra na stepenicama velike kuće u gradu, umotanu u krpe. U sirotištu je bila do četvrte godine. onda je došla milostiva i njezin muž i zaželjeli su odvesti jedno dijete zauvijek.” (Lovrak, 1964: 14)

Anka je bila veoma tužna napustivši sirotište jer se navikla na njega i na svu onu djecu. Iako je kod milostive nosila nove lijepe haljinice, Anka se osjećala usamljeno i plakala je za svojim starim domom. Anka nije bila sretna u novoj obitelji. Milostiva ju je smjestila u malu služinsku sobicu, a kada bi plakala, istukla bi ju.

„Živjela je tri godine u stanu milostive kao u zatvoru. Izlazila je na ulicu samo do prvog dućančića po so, šećer, šibice i ružu. Cijele tri godine provela je u stanu i naučila se svakom poslu.” (Lovrak, 1964: 15)

Lovrak Anku, malo siroče smješta u zamjensku obitelj koja joj ne pruža prave obiteljske vrijednosti. Nitko se o njoj ne brine, ne pruža joj potrebnu ljubav i sigurnost koja joj je nedostajala još u sirotištu. Nije zamišljala da će joj život u obitelji izgledati tako jer nikada obitelj nije niti imala. Posebno se ražalostila kada je milostiva otišla na more s mužem, a nju je ostavila kod paziteljice kuće.

Strah od nove okoline, nesigurnost i osamljenost djeteta nagnale su Anku da pobjegne prema kolodvoru i otputuje milostivi da se potuži. Ipak, Anka krene krivim smjerom i nađe se kod ciglane gdje je radnici nahrane i ugoste premorenu i uplašenu. No, strah u Anke ne prestaje. Radnici odluče poslati dijete u selo ka starješini i bilježniku, a onda će ju oni odvesti u grad paziteljici. Siroče se nije dalo umiriti. Kad upozna Brazilijanca, jednog od radnika pokuša naći spas u njemu.

„Anka skoči na noge i baci se oko vrata starom momku. Privine mu se na grudi, ogrli ga oko vrata čvrsto kliještima, pritisne glavu uz njegovo neobrijano lice pa moli i zaklinje:

– Ne daj, da me odvedu u selo!” (Lovrak, 1964: 18)

Lovrak nas upoznaje s brigama koje muče svako siroče, pa bilo ono dijete ili odrastao čovjek. Na svome putu ka selu Brazilijanac je Anku poveo u staju da vidi malo tele i njegovu majku, na što se Anka veoma začudi jer nikada nije vidjela ove životinje.

„To je majka! Ah, što ti znaš, što je otac i majka, kad ih nemaš i kad su te zamotali u neke stare krpe i odbacili! Ah, ne znam ni ja, kako je lijepo imati brižnog oca i dragu majku! Na njezine grudi možeš da u najtežim časovima života nasloniš umornu glavu radi utjehe!... Ah, to ja nisam nikad mogao!" (Lovrak, 1964: 24)

Kada Anka upozna Milku, seosku pralju, kod nje se počinju javljati novi osjećaji.

„Njezina ruka tako meko gladi Ankine ruke i lica i kosu. Anki je čudno oko srca i u grudima, ali ujedno i toplo, milo i lijepo." (Lovrak, 1964: 33)

Nakon što Anka ispriča Milki o svom posjetu teletu, Milka stane opet milovati i ljubiti malu djevojčicu.

„Anki je to bilo nepoznato.

Ona se prepusti ovom milovanju i poljupcima i sretna upita:

- Vi radite kao da ste mi majka?!
- Da, drago dijete, jedva te upoznah, ali si mi omiljena kao da si mi rođeno dijete!" (Lovrak, 1964: 34)

Zatim stane Anka obasipati poljupcima Milku.

„Radi li ovako dijete svojoj majci?

- Da, upravo tako, mila moja!" (Lovrak, 1964: 35)

Anka je po prvi put osjetila što znači majčina ljubav. Tu je ljubav htjela pokazati i Brazilijancu. Sudbina malog siročeta već je odveć tužna, a postaje još gora. Vratila na ciglanu, a kada su je radnici htjeli povesti u selo bilježniku, Anka se uplašila strašne oluje te pobjegla radnicima prije puta u selo. Našla se na dimnjaku tvornice, sama i uplašena, ali nije se dala spustiti niti vratiti Brazilijancu sve dok joj nije rekao da je voli i da ostane s njima. Bila je veoma sretna dok ju je nosio na leđima po sjajnoj zvjezdanoj noći, a kad je zaspala odveo ju Milki. Kad se djevojčica probudila Milka ju je stala grliti i ljubiti te je Anka opet osjetivši ponovno osjećaj majčine ljubavi upitala:

„Ovako, zar ne, ovako se brine majka za svoje dijete?!...ovako voli majka svoje dijete?!...

- da... da...da... – samo to može da govori sretna žena u zagrljaju djeteta." (Lovrak, 1964: 56)

Naposljetku osjeti Anka i što je to očeva ljubav. Brazilijanac je tri dana posjećivao i treći dan nosio na leđima pod zvjezdanim nebom.

„Zar ovako voli tata svoje dijete?

– Da, tako – odšapta joj on, poljubi njezinu malu ruku a ona njega u neobrijano lice.” (Lovrak, 1964: 58)

Nakon što u općini zatraže da im se ustupi mala Anka, Brazilijanac to odbija i odluči se skrasiti s Milkom kako bi djevojčica ostala s njima zauvijek.

„...ako pristaješ, nas dvoje bismo mogli tom djetetu zamijeniti oca i majku...

Anka dotrči u kuću i nađe sretno pralju i Brazilijanca.

– Tata! Mama! – krikne ona i presretna utrči u njihov zagrljaj.” (Lovrak, 1964: 59)

Nakon borbe za Anku, postala je službeno priznata kao Brazilijančevo rođeno dijete, dobila njegovo prezime te se upisala u školu. Anka je napokon dobila pravu obitelj koja joj je pružila ljubav, nježnost, sigurnost i sve što svako dijete treba.

Ovu je fabulu Lovrak gradio na elementima obitelji siročeta kojega tužna sudbina odvede u zamjensku obitelj. Ta slika obitelji prikazuje hladni dom u kojem njezino djetinjstvo postaje tužno. No, slučajem okolnosti siroče uspijeva pronaći pravi dom i roditelje koji će ju usvojiti i voljeti kao svoje pravo dijete.

9.3. Neprijatelj broj 1

Lovrak nas u svome „gradskom” romanu upoznaje s obitelji Zvonka Dražića, učenika drugog razreda klasične gimnazije. Osim njegove, autor nas upoznaje i s drugim obiteljima u zgradi. Zanimljivo je to da je Zvonkova obitelj jedina čiji su članovi roditelji i njihovo dijete, jer vlasnici koji žive na prvom katu ne dopuštaju useljenje obiteljima s malom djecom. Ipak, Zvonko se uspio useliti jer je njegov tata uspio prevariti vlasnika.

„Rekao mu je pri pogađanju da nema djece uopće, a kad su se uselili, Zvonko se ponašao kao odrastao čovjek. Nije nikad lupio vratima, mada bi to u srditosti više puta želio učiniti, jer tako rade i odrasli ljudi ka su ljuti. Nije, siromah, nikad potrčao ni preskakao stepenice, mada su mu noge to željele i sve poigravale od želje.” (Lovrak, 2009: 6-7)

Zvonkovi su roditelji brižni prema njemu, premda otac pokazuje određenu dozu strogoće. Kada se Zvonko požalio na subotnji ručak, mama ga stane tješiti sutrašnjim ručkom. Međutim, ocu se nije svidjelo njegovo prigovaranje.

> „Dosta!!! – viknu otac i udari šakom o stol. – Kad budeš zarađivao, onda i prigovaraj!" (Lovrak, 2009: 9)

Bio je Zvonko dječak mekanoga srca, osjetljiv i osjećajan. Njegovo je ponašanje veoma ljutilo oca koji je htio da ne brine o malim Bosancima koji su došli živjeti k gospođi u podrumski stan, već o školi i ocjenama.

> „Ljuti se da ćeš zbog Bosanaca zanemariti knjigu." (Lovrak, 2009: 46)

„Ocu Zvonkovom činilo se da sinovljevo meko srce pretjeruje i ne pristaje dječaku." (Lovrak, 2009: 32)

Ljutio se na Zvonka kada se upoznao s malom djecom te posebno kada je saznao da ih želi odvesti na izlet.

„Otac je udarao rukom po stolu. Čaše i tanjuri su se tresli i zveketali. Zvonkov otac je odlazio u drugu sobu, lupao je vratima, što Zvonko ne smije učiniti u srditosti." (Lovrak, 2009: 32)

Otac i sin dva su različita svijeta. Otac ne razumije Zvonkova razmišljanja i ne podržava njegove postupke. Kao i kod Perine družbe, zamjećujemo da Lovrak unosi element nerazumijevanja odraslih prema djeci. Otac ne pokazuje emocije kao što to čine njegov sin i njegova majka. Zvonko ne razumije očevu hladnoću spram djece, a otac pak Zvonkovu nježnost i osjećajnost koju pokazuje ne skrivajući emocije. Ipak, majka je ta koja razrješuje napete situacije i predstavlja dašak razumijevanja i prihvaćanja:

> „Ne smiješ biti s tatom na ratnoj nozi. On je vrlo dobar, samo nešto nervozan..." (Lovrak, 2009: 45)
>
> „Dijete moje! Drago srce moje! Ne žalosti se! Ti si muško. Treba da otvrdneš, srce!... no smiri se. Ne brini se. Umirit će se milostiva... Sve će dobro biti... pokušat ćemo i mi pomoći... Otac tvoj i ja..." (Lovrak, 2009: 15).

Majka je voljela svoga Zvonka i stalno ga opravdavala, tješila te ponekad se poigrala s njime. Njih su dvoje imali poseban bliski odnos koji je bio ispunjen majčinom ljubavlju te obostranim poštovanjem:

> „Hopla!!! – viknuo je Zvonko.

I sad je nastao lov po širokoj sobi kao nekada kad je Zvonko bio majušni dječak. Mama je ciktala, ozbiljno bježala, odlično izmicala i Zvonku je dugo trebalo dok ju je konačno uhvatio, zagrlio i bacio joj se na leđa." (Lovrak, 2009: 47)

O Zvonkovom poštovanju majke govori nam još jedan prizor.

„Što hoćeš, Olio? Ja danas ne idem van.

– Ni govora! Nećeš na mene djelovati! Tvrd sam, jer sam majci obećao. To je meni svetinja!" (Lovrak, 2009: 49)

Lovrak u romanu prati odnos dviju zajednica: život bogate milostive, odnosno kućevlasnice, njenog supruga i psa Cvebe te život malih Bosanaca koje otac izgubivši posao, dovede baki u zgradu. Budući da kućevlasnica mrzi djecu, njihov je odnos veoma napet.

„Zar vi ne znate da mi u našoj kući ne trpimo djecu?!?

– Da nemate u mojoj kući moguće kakvo sirotište?!" (Lovrak, 2009: 13)

Međutim, u milostive bilo je tvrdo srce i nje se nisu ticala djece te je baki zaprijetila otkazom stana.

„No, eto, moram priznati da joj je srce od kamena. Dok drži Cvebu u naručju, grli ga i gladi, dotle govori s takvom mržnjom o malim Bosancima, da se čovjeku koža ježi..." (Lovrak, 2009: 46)

Koliko mrzi djecu, milostiva je pokazivala iz dana u dan svak put kad bi vidjela sirotu djecu.

„Ja ću vas dati sve pobacati na ulicu još danas! Ja to neću i ne moram trpjeti! Dolje! Nazad!!! Marš van odavde!!!" (Lovrak, 2009: 51)

Lovrak nas upoznaje s tužnom sudbinom malih Bosanaca. Mali su se Bosanci bojali milostive i njezinog psa Cvebe, a baka i djed bili zabrinuti što će se s njima desiti ako izađu u dvorište.

„Sirotani moji mali, plakali su i plakali, tražili da ih pustim, molili me da tebe, Zvonko, zovem, plakali i plakali i u plaču zaspali – tužila se baka dječacima i brisala suze." (Lovrak, 2009: 69)

Lovrak u romanu oslikava još jednu obitelj, obitelj seoskoga učitelja koji je ugostio Zvonka i prijatelja Olija nakon što su dječaci izvršili svoj pothvat i ukrali milostivi psa Cvebu te je tako kaznili. Nakon što ih je učitelj pronašao kraj pekarskih kola

kojima su stigli u njegovo selo, primio ih ozeble u svoju kuću, a njegova žena brinula je o njima, spuštala vrućicu Zvonku te ih milovala.

„Za nekoliko minuta dala je gospođa Zvonku svježi oblog. Kad je bila gotova, Zvonko uhvati njenu ruku i poljubi je. Gospođa nije ni riječi mogla kazati. Suze su joj blistale u očima. Ona spusti Zvonka, sagnu se i šapnu mu:

– Mirno spavaj! Tvoja majčica nije više u tolikoj brizi.” (Lovrak, 2009: 147)

Njihova mala kćer Magdica bilo je izrazito ljuta i ljubomorna na dječake jer su mama i tata gledali samo njih, a nisu obraćali pažnju na nju.

„Djevojčica je preneražena. Što to radi tata? Što mama? Pa, zar nije ona njihova jedinca?! Zar mama može još nekoga sapunati?

To djevojčica ne može više trpjeti, pa zaplače.” (Lovrak, 2009: 142)

Majka i otac na kraju su ipak uspjeli utješiti svoju djevojčicu i ublažiti joj tugu. Kasnije su Magdica i Zvonko postali jako dobri prijatelji, a njezina obitelj postala je Zvonkova druga obitelj o kakvoj i on sanja da će jednog dana osnovati.

„Sjeća vas se uvijek kao dragih roditelja, pa vas molim kad god dođete u Zagreb, nemojte da ne navratite k nama. Budite nam uvijek naši najdraži gosti.” (Lovrak, 2009: 180)

U ovome djelu Lovrak po prvi put uvodi sliku skladne i zdrave obitelji, odnosno rekli bismo, tradicionalne obitelji ili pak prema Hranjecu, čvrsto strukturiranu homogenu obitelj koja pruža sretno i sigurno djetinjstvo. Takva je učiteljeva obitelj, koju Lovrak kroz Zvonkov lik karakterizira kao obitelj u kojoj bi svako dijete željelo živjeti i odrasti. S druge strane, Lovrak opisujući niz situacija u zgradi predstavlja Zvonkovu obitelj u kojoj on nailazi na nerazumijevanje i strogoću oca te nasuprot njega, majku, i njezinu nježnost. Kao treće obilježje navodimo odnos bogate kućevlasnice i siromašnih malih Bosanaca koji trpe nepravdu.

Mato Lovrak u svojim je analiziranim romanima predstavio mnogo lica koja obitelj može imati. Da bismo razumjeli sliku obitelji u njegovim djelima, potrebno je sažeti njihova obilježja te ih usporediti sa slikom obitelji u romanima Jagode Truhelke.

10. USPOREDBA ANALIZIRANIH DJELA

Usporedba slike obitelji u analiziranim djelima Jagode Truhelke i Mate Lovraka pomoći će nam da shvatimo njihova obilježja u prikazu obiteljskog života. Isto tako, uspoređujući već analizirane situacije i trenutke iz obiteljskog života likova, primijetit ćemo razlike, ali i sličnosti slike obitelji u djelima dvaju istaknutih hrvatskih dječjih klasika.

Jagoda Truhelka začetnica je afirmacije obiteljskog romana u hrvatskoj književnosti. U zbirci *Zlatni danci* Truhelka predstavlja idealnu obiteljsku zajednicu, zajednicu koja živi u skladu, razumijevanju i obostranom poštivanju djece i roditelja. Iako, Truhelka opisuje sretne danke svoga djetinjstva, prikazujući ih kroz lik Anice i ostalih članova obitelji, ipak možemo naići na trenutke ljutnje, straha i tuge koji su njezinu obitelj još čvršće povezali. Truhelka u svoje stvaralaštvo uvodi nekoliko ključnih komponenti na kojima možemo promatrati njezinu sliku obitelji u književnosti i usporediti je s Lovrakovom.

U *Zlatnim dancima* polazi se od osnovne komponente koja se odnosi na sklad. Anica, Ćiro i Dragoš imali su prilike odrasti u obitelji koja pruža ljubav i sve one dobre, blage i radosne trenutke koje bi svako dijete trebalo osjetiti i proživjeti. Naučili su da se i na zemlji može živjeti kao u raju ako prihvaćaš čovjeka s ljubavlju (Pintarić, 2005). Veliku ulogu u odgoju djece te cjelokupnom funkcioniranju ima otac, po zanimanju učitelj, koji svoj pedagoški rad usmjeruje i na odnos sa svojom djecom. Aničini roditelji se neprestano trude da njihova djeca budu sretna, da im ne nedostaje ljubavi, ali i da poštuju i cijene jedni druge. Zlatni danci oslikavaju čvrsto strukturiranu, homogenu obitelj, odnosno vlastito djetinjstvo, a autorica ističe važnost obitelji i njezinog skladnog funkcioniranja.

Druga komponenta koja se analizirala u ciklusu *Zlatni danci* je spoj kršćanstva, odnosno vjere te tradicije i činjenja dobrih djela. Vjera u Truhelkinim dancima snažno utječe na oblikovanje Aničinog života u obitelji te određuje tijek zbivanja. Vjerska načela u Aničinoj obitelji predstavljala su putokaz u odgoju, odnosno civilizacijsko nasljeđe u kojemu najveću odgovornost imaju roditelji koji drže čvrsto spone svoje obitelji (Hranjec, 1998). Kršćanstvo i kršćanski odgoj posebno možemo zamijetiti u poglavljima u kojima radnja uključuje ključne vjerske blagdane poput

Božića, Uskrsa, Velike Gospe ili kršćanskih običaja, hodočašća i procesija. Truhelka ubacuje u fabulu svakodnevnu molitvu Bogu na kraju dana, odlazak u crkvu s obitelji te pjevanje vjerskih pjesama kako bi naglasila kršćansko ozračje koje prevladava u obitelji i odgoj temeljen na tom ozračju. Uz vjeru, posebno mjesto u Truhelkinim *Zlatnim dancima* zauzima i tradicija koja se očituje u tradicijskim običajima slavljenja Božića i drugih prigodnih dana poput hodočašća u Aljmaš. Autorica u svojoj zbirci naglašava dobro, dobra djela i važnost činjenja dobrih djela. Raznim postupcima majke u djelu, ističe se njezina želja za pravim životnim putem njezine djece. Aspekt dobrih djela Truhelka najbolje opisuje u poglavlju *Još jedan Božić* gdje Anica shvaća što znači biti siromašan i gladan, pa žrtvuje jedan svoj obrok i igračke kako bi razveselila siromašnu obitelj tete Reze. Kao drugi istaknutiji primjer je situacija kada Anica poziva promrzla dječaka Mija u stan te mu poklanja bratov kaputić. U *Bogorodičinim trešnjama* opisuje se još jedno dobro djelo obitelji. Djeca pozivaju usamljenog Đorđa drvosječu da im se pridruži na večeri te da im priča o životu. Sve su te sitnice iz svakidašnjeg Aničinog života značile mnogo jer su upravo one oblikovale njezinu obitelj.

Neizostavna komponenta Truhelkine zbirke jest domoljublje koje je bilo prisutno u obitelji u svakidašnjim pričama i pripovjedanjima, ali i igrama djece. Otac je taj koji je imao najvažniju ulogu u širenju ljubavi prema domovini. Od povijesnih ličnosti u očevim se pričama najviše ističu Nikola Zrinski koji predstavlja simbol hrvatske hrabrosti i junaštva. Otac time želi u djeci pobuditi osjećaj domoljublja i naglasiti koliko je važno voljeti i boriti se za svoju Hrvatsku. Isto tako, posebno mjesto u pričama ima ban Josip Jelačić kojega otac crta Dragošu na pločici. Što se tiče dječje igre, potaknuti očevim pričama, Ćiro organizira igru o Nikoli Zrinskome i opsadi Sigeta te se dječaci razdjeljuju na Hrvate i Turke kojih je trebalo biti manje jer tako piše u povjesnici.

Kao posljednja komponenta izdvaja se dječja i roditeljska međuzavisnost. Ta se međuzavisnost očituje u trenucima obostrane brige članova obitelji jedni o drugima te o zapadanju djece u neprilike u situacijama kada roditelji nisu prisutni. Djeca su vezana za roditelje i svijet odraslih, ali ipak reagiraju prema svojim interesima i ponašaju se kao djeca (Hranjec, 1998). Truhelka Aničinu obitelj gradi na elementima etičkog kodeksa što znači da postoje pravila i dužnosti unutar obitelji i samog odgoja

djece, a odnosi se na odabir pravog životnog puta za djecu o kojemu je već bilo riječi. Ipak, djeca bez prisustva roditelja padaju u iskušenja te zbog svoje radoznalosti i zaigranosti dolaze u opasnost. Roditelji su zaštitnici svoje djece te ih spašavaju u trenucima kada oni to sami nisu sposobni. Njihov je zadatak da brinu o svojoj djeci te sprječe nepoželjne situacije poput igranja djece nožem, barutom ili vatrom. Ovo su samo neke od situacija u kojima se može vidjeti važnost roditeljske prisutnosti u odrastanju djece. Aničini roditelji uvijek su bili negdje uz ili oko djece što je označavalo veliku povezanost članova obitelji te čim bi se roditelji ili sluškinja Kristina, koja je bila djeci poput majke, udaljili od djece, ona bi zapala u neugodnu ili čak opasnu priliku.

Jagoda Truhelka u *Zlatnim dancima* prikazala je svoje djetinjstvo idilično, kakvoga se ona i sjeća. Njezino je odrastanje u obitelji bilo sretno jer joj je pružila sve što svako dijete zavrjeđuje, a to su ljubav, pažnja, osjećaj sigurnosti i pripadnosti, nježnost i poštivanje. „To je trilogija koja je na najplemenitiji način afirmirala dom i obitelj, gdje nema strogoće ni obiteljskih drama nego se tu život odvija po etičkim načelima sazdanim na kršćanskim istinama, zato taj dom zrači toplinom i ljubavlju" (Hranjec, 2004: 26).

S druge strane, Mato Lovrak u svojim dječjim romanima opisuje, izravno ili neizravno, zajednice koje ne predstavljaju idiličnu sliku obitelji, već onu realističnu kakva je bila nekada, ali i kakvih nailazimo i danas u suvremenom životu. Upravo je njegova realističnost temeljno načelo njegova stvaralaštva. Analizirajući njegova tri djela (*Družba Pere Kvržice, Anka Brazilijanka* i *Neprijatelj broj 1*) možemo primijetiti da se slika obitelji uvelike razlikuje naspram Truhelkine obitelji *u Zlatnim dancima*. Ipak, moguće je uočiti određene sličnosti o kojima će kasnije biti riječi.

Iako su u Lovrakovim romanima u prvom planu gotovo uvijek djeca, dječja družina i njihov pothvat, ipak u pozadini upoznajemo sliku obitelji u kojima likovi žive. U *Družbi Pere Kvržice* Lovrak nam predstavlja Perinu obitelj. Pero živi s roditeljima i bakom u siromašnoj kući što saznajemo na samome početku djela, u kojemu je opisano Perino buđenje u maloj zagušljivoj sobici gdje spava čitava obitelj te mamino odbacivanje Perine želje za vrućim mlijekom jer kako kaže mama: „Mlijeko prodajemo da dobijemo koji dinar. Da kupimo soli i petroleja. Da tebe obujemo za zimu..." (Lovrak, 1964: 4).

Kao glavno obilježje na temelju kojega je analizirana obitelj u Lovrakovoj družbi jest nesloga roditelja i njihovo nerazumijevanje djece, njihovih želja i potreba. Roditeljski dom nije više mjesto sigurnosti i topline već on postaje mjesto sukoba djece i roditelja (Majhut, 2005). To se obilježje najviše ističe u dvjema različitim situacijama. Izdvojit ćemo situacije dječje skitnje u stari mlin i njihov povratak kući u kojoj su svakodnevno bila „šibana". Lovrakovi dječaci su pokretači humanijeg svijeta, oni žrtvuju sebe i svoje vrijeme za opće dobro svih ljudi i čine to bez imalo sebičnosti (Brala Mudrovčić i Pavličić, 2014). Kada bi se kasno vratili kući roditelji im nisu ostavljali mjesta za objašnjenje već bi ih kaznili. Znali su da roditeljima ništa ne smiju priznati, jer bi im oni, a posebno očevi sve pokvarili (Majhut, 2005). Složili su se da odrasli nisu razumljivi, da nisu složni niti voljni učiniti nešto za budućnost svoje djece. U odnosu na Truhelkinu složnu i skladnu obitelj, U Lovrakovoj družbi nailazimo na neslogu između djece i roditelja, na nerazumijevanje i neprihvaćanje. Na kraju kada ugledaju obnovljen mlin, roditelji priznaju da su ih njihova djeca naučila pameti, a družina zaključi da će odrasli ionako opet sve zapustiti. Lovrak u Perinu družbu unosi još jedan segment koji možemo povezati s Truhelkinim *Zlatnim dancima*. Naime, dok su Anica, Ćiro i Dragoš upadali u neprilike u trenutku odsustva roditelja, Perina je družina naprotiv izbjegavala i sprječavala miješanje odraslih u njihov pothvat. Svojom samostalnošću uspjeli su stvoriti ono što ne bi nikada da su otkrili roditeljima tajnu o starome mlinu.

U romanu *Anka Brazilijanka* Lovrak predstavlja problematiku siročeta Anke i njezin put do sretne obitelji. Tematiku o napuštenoj djevojčici Lovrak gradi na elementima odrastanja u sirotištu, prvoj zamjenskoj obitelji te naposljetku u drugoj. U romanu, autor nas upoznaje u kakvom je okruženju u sirotištu živjela Anka. Navodi se njezina razmišljanja i nostalgija za ostalim djevojčicama i srećom što će dobiti obitelj. Ankina je sreća kratko trajala jer je život s milostivom i njezinim mužem nije usrećio. Djevojčica je spavala u gostinjskoj sobi, a kada se jednom prilikom rasplakala zbog straha, milostiva ju je istukla i tri je godine nije puštala izvan kuće. Anki nisu pružene obiteljske vrijednosti poput ljubavi i sigurnosti niti je ikada upoznala što znači majčina i očeva ljubav kao što je to bio primjer u Truhelkinim *Zlatnim dancima*. Život siročeta u domu postao je nemoguć te je on prisiljen krenuti na put. Time se naglašava obrazac kretanja siročeta koji uvijek biva ostavljen,

odbačen i neprihvaćen (Majhut, 2005). Kada je milostiva otišla na more bez djevojčice, Anka je napustila zamjenski dom i našla se među ciglanom i radnicima. Iako je njezina sudbina siročeta veoma tužna, Anka uspijeva omekšati srce Brazilijanca, radnika u ciglani te ga zavoljeti. Na kraju i on, nekada siroče bez roditelja, zavoli malu djevojčicu, oženi pralju Milku i usvoji Anku. Anka je napokon spoznala što znači imati majku i oca, pravu obitelj koja joj pruža ljubav, brine o njoj kao o vlastitome djetetu. Kod Lovraka uočavamo odbacivanje djeteta od strane odraslih, zapuštanje i neprihvaćanje odgovornosti, ponovno element nerazumijevanja djeteta, ali isto tako, sretan završetak teške sudbine siročeta.

U trećem analiziranom Lovrakovom romanu *Neprijatelj broj 1* autor nas upoznaje sa životom Zvonkove obitelji, zatim bračnom zajednicom milostive i njenog muža, životom malih Bosanaca te obitelji učitelja iz sela. Svaka se slika obitelji razlikuje i nosi svoje karakteristike. Autor Zvonkovu obitelj, mogli bismo reći suprotstavlja, ali i povezuje s Aničinom obitelji iz *Zlatnih danaka* Jagode Truhelke. Kao sin jedinac, Zvonko nailazi na neslaganje s ocem, na očevo nerazumijevanje sinovih emocija i interesa kao i suprotstavljanje njegovim postupcima. Otac ne shvaća Zvonkovu mekoću i osjećajnost prema malim Bosancima, djeci koja su nakon očeva gubitka posla bili smješteni kod bake i djeda u podrumskoj sobi zgrade u kojoj živi Zvonko s obitelji te bogata kućevlasnica milostiva. Želeći promijeniti Zvonkovo ponašanje otac se često prema njemu odnosi s povećanom dozom strogosti. S druge je strane pak Zvonkova majka koja ima meko srce poput svoga sina i razumije njegove želje te ga uvijek tješi i prekida svađu. Glavni problem u zgradi nastane kada milostiva ugleda male Bosance. Naime, ona mrzi djecu i ne dopušta useljenje parova s djecom. Čuvši njezine prijetnje djeci i njihovoj baki, Zvonko i njegovi prijatelji odlučili su kazniti milostivu, neprijatelja djece broj jedan otmicom njezinog voljenog psa Cvebe. Primjećujemo već navedeno Lovrakovo obilježje samostalnog djelovanja djece bez pomoći roditelja i odraslih. Cijeli je pothvat uspio djelomično, a Zvonka i njegova prijatelja Olija u neprilici spasio je učitelj sa sela i ugostio ih u svojem domu. Tu je Zvonko zadobio povjerenje učiteljeve obitelji, njihovu ljubav i poštivanje, odnosno sve one osjećaje koje bi trebala imati prava obitelj. Prvi put Lovrak uvodi u svome stvaralaštvu skladnu sliku obitelji kakvu viđamo kod Truhelkinih danaca. Osim toga, prepoznajemo još jedno Truhelkino obilježje koje se

odnosi na Zvonkov pad u nepriliku te njegovo spašavanje od strane odrasle osobe, odnosno učitelja. Učiteljeva obitelj, poput Aničine, zajednica je roditelja i djece temeljena na slozi, brizi, sigurnosti te poštivanju potreba svih članova obitelji. Slika je to obitelji koja bi trebala živjeti i danas i koja bi trebala predstavljati put za svaku obitelj.

11. UTJECAJ PRIKAZA SLIKE OBITELJI U DJELIMA ZA DJECU MLAĐE ŠKOLSKE DOBI

Slika obitelji u velikoj je mjeri zastupljena u hrvatskoj dječjoj književnosti. Bilo da se radi o obiteljskom romanu ili motivu obitelji u dječjem romanu, možemo uočiti i analizirati različite pristupe u opisu obiteljskog doma likova. Djeca se već u mlađoj školskoj dobi susreću s dječjim književnim djelima u kojima mogu prepoznati karakteristične slike obitelji. Stoga je čitanje u mlađoj školskoj dobi važna dječja aktivnost koja na njih ostavlja veliki trag i uvelike utječe na njihov razvoj. Čitanje obuhvaća interakciju književnog teksta i mladog čitatelja, čime on sjedinjuje znanje i iskustvo te dolazi do spoznaja. Unutar takve interakcije autor teksta i čitatelj pripadaju istoj interpretativnoj zajednici (Kuvač-Levačić, 2013). Razmišljajući o djetetovom čitanju romana u kojima se prikazuje slika pojedine obitelji, moramo imati na umu da je utjecaj takve tematike na dijete višestruk.

Roditelji su prvi djetetovi učitelji jer dijete u najranijoj dobi počinje uviđati njihove postupke i oponašati ih. Unutar obitelji dijete formira svoju osobnost te započinje usvajati obiteljska načela, vrijednosti i stavove (Rečić, 2006). Vodeći se time, dijete se prepoznajući obiteljske odnose u književnom djelu može poistovjetiti s likovima i njihovim sudbinama. Takvo književno djelo može omogućiti djeci da shvate obilježja svoje vlastite obitelji, njihove pozitivne i negativne strane. Također, ona mogu prihvatiti stanje svoje obitelji i ukazati na problem, ako postoji. Međutim, postoji mogućnost da dijete, prepoznavši svoje rizično obiteljsko stanje, ne ukaže obitelji na problem. Takva situacija može rezultirati povučenošću i osjećajem bezizlaznosti. Upravo zato, važno je da roditelji prepoznaju djetetove potrebe, da razgovaraju o svojim odnosima i pokušaju naći rješenje svojim problemima. Isto tako, u odgoju djece, osim roditelja, veliku ulogu imaju i učitelji razredne nastave koji prilikom obrade pojedinih obiteljskih tema trebaju poticati učenike na razgovor te na pozitivne vrijednosti koje današnja obitelj polako gubi. Također, učitelji su ti koji učeniku pružaju osjećaj vrijednosti, prihvaćenosti i topline koju pojedina djeca ne nalaze u obiteljskom domu.

12. ZAKLJUČAK

Tema ovoga rada je slika obitelji u hrvatskom dječjem romanu. Cilj rada bio je utvrditi različite književne pristupe hrvatskih dječjih klasika Jagode Truhelke i Mate Lovraka u opisivanju obitelji i njezine uloge u životu djece. U tu svrhu analizirana je zbirka Jagode Truhelke – *Zlatni danci* te djela Mate Lovraka – *Družba Pere Kvržice, Anka Brazilijanka* i *Neprijatelj broj 1.* U analizi navedenih djela pratila su se obilježja obitelji koja se temelje na odnosu djece i roditelja, postupci i promjene unutar obiteljskog života te djetetov položaj.

Za razumijevanje teme bilo je potrebno odrediti značenje dječjeg romana, pojam obitelji koji sadržava svoje specifičnosti te motiv obitelji u hrvatskoj dječjoj književnosti. Tema obitelji u dječjem romanu zastupljena je u velikoj mjeri u kojoj se najveći naglasak stavlja na dijete i njegov položaj u obitelji.

Jagoda Truhelka uvodeći lik Anice koja predstavlja samu autoricu, lik Ćire i Dragoša, majke i oca te ostalih sporednih likova, opisuje svakodnevne trenutke koje je proživljavala njezina obitelj. U njezinoj obitelji bitan je svaki razgovor, svako pričanje, svaka igra, svaka radost i tuga. Iako pripada realističnom stvaralaštvu, Truhelka u svoju zbirku uvodi elemente idealizacije, odnosno sliku obitelji koja je i koja bi trebala biti primjer svakoj obitelji. Ta se slika temelji na dobroti, poštivanju, ljubavi, brizi, razumijevanju, vjeri i ljubavi prema domovini. Promicanjem pozitivnih ljudskih vrijednosti, Truhelka je željela naglasiti važnost odgoja djece i njihovog usmjeravanja na pravi životni put. Uz roditelje, ulogu u dječjem odrastanju imale su i ostale osobe koje su svojim djelovanjem oblikovale Aničinu obitelj. Što se tiče Mate Lovraka, u *Družbi Pere Kvržice* u prvome planu nalaze se djeca, a njihovi roditelji i ostali odrasli u pozadini su radnje. Ipak, iz dječjeg razgovora upoznajemo njihove obitelji i razmišljanja koja se suprotstavljaju razmišljanjima djece. Lovrak ističe kontrast djece i odraslih koji se očituje u nerazumijevanju u njihovim stavovima. Zbog toga, djeca djeluju samostalno, uzdajući se u svoje sposobnosti i želje, a ne u svoje roditelje. U romanu *Anka Brazilijanka*, Lovrak uvodi lik siročeta koji na teškome životnom putu osjeća nepripadanje i nerazumijevanje sve dok jednoga dana ne bude prihvaćeno i upozna majčinu i očevu ljubav. Roman opisuje neimanje obitelji te život u zamjenskim obiteljima. Lovrak u svom trećem romanu *Neprijatelj*

broj 1 ponovno naglašava nerazumijevanje odraslih i suprotstavljanje stavova te samostalnost dječjeg pothvata. Međutim, Lovrak po prvi put progovara o obitelji čija obilježja susrećemo u Truhelkinim *Zlatnim dancima*.

Na temelju analiziranih obiteljskih situacija u romanima te njihovom međusobnom usporedbom mogli smo zaključiti da Jagoda Truhelka i Mato Lovrak oslikavaju različite obitelji, unose različite komponente obitelji te grade različita obilježja. Jagoda Truhelka, kao začetnica obiteljskog romana predstavlja sliku obitelji čija su obilježja skladnost, sloga i dobra djela uz elemente vjere i domoljublja te međuzavisnost djece i roditelja. S druge strane, Mato Lovrak u trima romanima veću pozornost posvećuje dječjim likovima i njihovim pothvatima, međutim u pozadini radnje donosi realističnu sliku ondašnje patrijarhalne obitelji u vremenu između dva svjetska rata. Ta je slika očitana u sukobima i različitim stavovima između djece i roditelja, samostalnošću dječjeg djelovanja te sudbinom siročeta.

Budući da je dječji roman dio dječje književnosti te samim time namijenjen recipijentima dječje dobi, slika obitelji u književnim djelima sadrži veliku vrijednost za male čitatelje. Upoznavši obilježja različitih obitelji koje se opisuju u dječjim romanima, djeca uče prepoznati pozitivne vrijednosti koje obitelj može promicati, ali isto tako i uočiti određene nepravilnosti i probleme unutar obitelji koje danas sve više susrećemo u suvremenom društvu. Također, dijete se upoznavši se s obitelji romana i obiteljskim odnosima može poistovjetiti s dječjim likovima te lakše razumjeti i podnijeti svoje vlastito stanje obitelji. „Naravno, dijete treba, a u stvarnome životu i dolazi u priliku komunicirati s nositeljima ponekad više ili manje izmišljenoga sustava vrijednosti od vrijednosti u njegovom obiteljskom okruženju. Tako stavlja sebe u različite uloge, suodnose, a pri tome, suosjeća, ljuti se, želi promjene, pomaže i sl.” (Peko, Munjiza i Mlinarević, 2005: 131). Važno je da svako dijete odrasta u zajednici koja će mu pružiti sretno djetinjstvo ispunjeno ljubavlju i osjećajem pripadnosti, prihvaćenosti i sigurnosti te uz koju će zadovoljiti svoje potrebe i interese kao i stasati u dobru osobu.

13. LITERATURA

1. Brala Mudrovčić, J. i Pavličić, N. (2014). *Romani Mate Lovraka u lektiri za razrednu nastavu. Magistra Iadertina*. Pribavljeno 25.3.2018., sa http://hrcak.srce.hr/137251
2. Bošković, I. J. (2005). Obitelj u književnosti za djecu i mladež: tema obitelji u dječjoj književnosti. U A. Pintarić (Ur.), *Zlatni danci 7* (str. 19-25). Osijek: Filozofski fakultet.
3. Crnković, M. (1990). *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Crnković, M., Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
5. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
6. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, (10) 1 ; 45-68.
7. Gjerek Lovreković, M. (1998). Rajski trenuci djetinjstva. U J. Martinčić, D. Hackenberger (Ur.), *Zlatni danci: život i djelo Jagode Truhelke* (str. 41-44). Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
8. Hameršak M. i Zima D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international, d.o.o.
9. Haramija, D. (2005). Obitelj u književnosti za djecu i mladež: uloga obitelji u suvremenoj slovenskoj i hrvatskoj realističnoj prozi za djecu i mlade. U A. Pintarić (Ur.), *Zlatni danci 7* (str. 57-68). Osijek: Filozofski fakultet.
10. Hranjec S. (2004). *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Znanje.
11. Hranjec S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.
12. Hranjec S. (2009). *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa.
13. Janković, J. (2004). *Pristupanje obitelji*. Zagreb: Alinea.
14. Janković, J. (2008). *Obitelj u fokusu.* Zagreb: Etcetera.
15. Kolar-Dimitrijević, M. (2012). *Tragovi vremena u djelima Mate Lovraka.* Zagreb, Bjelovar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
16. Kuvač-Levačić, K. (2013). Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje „neknjiževnih“ tekstova. U M. Mićanović (Ur.), *Čitanje*

za školu i život – IV. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika (str. 13-22). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.

17. Majhut, B. (2005). *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945.* Zagreb: FF Press
18. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj,*18(67), 13-15 .
19. Peko, A., Munjiza E i Mlinarević V. (2005). Obitelj u književnosti za djecu i mladež: obitelj u udžbenicima hrvatskoga jezika i književnosti u mlađoj školskoj dobi. U A. Pintarić (Ur.), *Zlatni danci 7* (str. 123-132). Osijek: Filozofski fakultet.
20. Pilaš, B. (1998). Rajski trenuci djetinjstva. U J. Martinčić, D. Hackenberger (Ur.), *Zlatni danci: život i djelo Jagode Truhelke* (str. 149-154). Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
21. Pintarić, A. (2004). *U svjetlu interpretacije: Zlatni danci Jagode Truhelke: (uz 140. godišnjicu rođenja).* Osijek: Filozofski fakultet.
22. Prodan, J. (2005). Obitelj u književnosti za djecu i mladež: položaj djeteta u obitelji. U A. Pintarić (Ur.), *Zlatni danci 7* (str. 7-17). Osijek: Filozofski fakultet.
23. Rečić, M. (2006). *Obilježja dobrog obiteljskog odgoja.* Đakovo: Tempo.
24. Rečić, M. (1996). *Odgoj u obitelji.* Đakovo: Tempo.
25. Rosić,V., Zloković, J. (2002). *Prilozi obiteljskoj pedagogiji.* Rijeka: Graftrade.
26. Skok, J. (2007). *Izvori i izbori iz hrvatske dječje književnosti: Mato Lovrak i hrvatska književna tradicija.* Varaždinske toplice: Tonimir.
27. Skok, J. (1991). *Prozori djetinjstva (I). Antologija hrvatskog dječjeg romana*. Zagreb: Naša djeca.
28. Vukasović, A. (1999). *Obitelj – vrelo i nositeljica života.* Zagreb: Hrvatski katolički zbor Mi.
29. Zalar, I. (1978). *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
30. Zima, D. (2011). *Kraći ljudi – Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga.

Popis književnih djela

1. Lovrak, M. (1964). *Anka Brazilijanka*. Zagreb: Mladost
2. Lovrak, M. (1964). *Družba Pere Kvržice.* Zagreb: Mladost.
3. Lovrak, M. (2009). *Neprijatelj broj jedan.* Zagreb: Mladost.
4. Truhelka, J. (1995). *Bogorodičine trešnje.* U J. Skok (ur.). Izabrana djela III (str. 5–163). Zagreb: Naša djeca.
5. Truhelka, J. (1995). *Dusi domaćeg ognjišta.* U J. Skok (ur.). Izabrana djela IV (str. 5-233). Zagreb: Naša djeca.
6. Truhelka, J. (2004). *Zlatni danci.* Zagreb: Znanje.